

Fig. 1. Ydre set fra sydøst. Foto Hugo Johannsen 2010. – Südostansicht des Äußeren.

ENGBJERG KIRKE

VANDFULD HERRED

Sognet (»Engæbyærgh«) er tidligst nævnt 1231 i Kong Valdemars Jordebog.¹ O. 1350 blev kirken i Ribe Oldemoder ansat til 3 skilling sølv og var dermed den lavest takserede i Skodborg og Vandfuld herreder.² I forbindelse med den administrative reform under Christian III foresloges indtægterne for kirkens sognepræst 1555 forbedret med kongens og kronens andel af tienden. Hertil kom indtægterne fra Harboøre, der skulle lægges under det mindre nabosogn. Samtidig beordredes den førnævnte kirke nedrevet, »Engiebierge Kiercke til Bygnings Behoff« (jf. s. 1247).³ Selvom denne del af ordren ikke realiseredes, forblev Engbjerg hovedsogn for begge kirker frem til 1810.

1671 erhvervedes de to kirker af Henrik Ruse (Rüsensteen) og blev året efter lagt ind under baroniet Rysensteen.⁴ Ejerskabet under Ruses efterslægt, senest Ove Henrik Juul-Rysensteen (Juel af Rysensteen, jf.

s. 813), der ud over de nævnte ejede samtlige kirker i Vandfuld Herred,⁵ bestod frem til 1798, da kirken med tilhørende kaldsret blev afhændet til Peter Severin Fønss til Løvenholm og Ulrik Christian von Schmitt til Urup.⁶ Disse videresolgte kirken 1806, dog med forbehold af kaldsretten, til tre beboere i sognet (Jens Smed, Lauge Sørensen og sognefoged Gregers Sørensen).⁷ Fra disse videresolgtes kirketiensten efterhånden til sognets øvrige beboere, og 1809 ejedes hele kapitalen af sognemændene.⁸ Kirken overgik til selveje 1911.⁹

Sognet var i tidsrummet 1810–24 lagt under Hygum Kirke, men har siden været anneks til Harboøre.

Sagn. Det fortælles, at der ved vandområdet Vesperne syd for Noer Kro var strandet et skib med 'vilde' sten (dvs. havsten) til brug i Engbjerg Kirke. Nogle af disse blev dog siden blevet anvendt til bygningen af Lundgård i sognet.¹⁰

Kirken ligger højt, omtrent midt i det lille sogn og tæt ved grænsen af et bakket morænelandskab, der i nordvest falder brat mod det marine forlands strandenge og småsøer (jf. fig. 2-3, 16). Den markante beliggenhed understreges yderligere, nu hvor kirkens nærmeste nabo kun udgøres af herregården Engbjerggård, øst for kirkegården og vejen. Tidligere fandtes her flere gårde omkring et gadekær (jf. fig. 2), mens præstegården lå sydligere i sognet.

Kirkegårdens hegn og indgange. Den lille kirkegård synes at have bevaret de gamle grænser. Den hegnes af stensatte jorddiger, der nævnes i indberetningen 1769, men utvivlsomt har gammel hævd.¹¹ Inden for hegnet vokser mod nord, vest og syd et læhegn af lave træer og buske, som er skåret ned mod syd.

Den eneste indgang er i øst og består af en køreport og fodgængerlåde, som lukkes af nyere galvaniserede jerntræmefløje ophængt i hvidkalkede, murede piller med trinpyramider over savskifte. De tre 'murede pyramider', antagelig fra 1800-tallets første halvdel,¹² nævnes 1861 med låger af 'simpelt trægitterværk', som skulle males sorte med hvide knapper.¹³ En *†portal* med køreport og låge (stette) repareredes 1649, bl.a. på det blyklædte sadeltag.¹⁴

Bygninger mv. på kirkegården. I kirkegårdens sydvestre hjørne er o. 1998 opført en *redskabs- og toiletbygning* (arkitekt Thomas Meedom-Bæch, Viborg). Den hvidkalkede bygning, som har sadeltag af røde vingetegl, rummer toilet i vest, mens der er redskabs- og maskinrum i østenden.

†Bygninger på kirkegården. En tømret klokkestabel (jf. fig. 15) med spåntækket sadeltag var opstillet

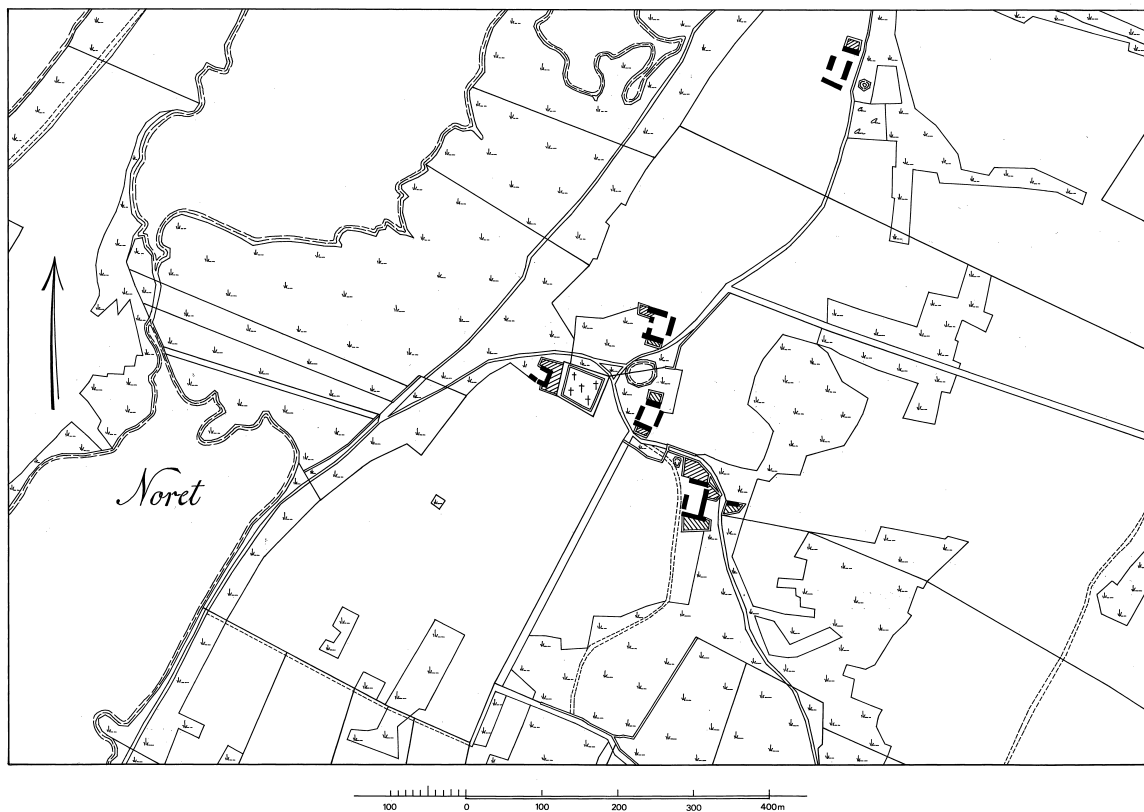

Fig. 2. Matrikelkort 1:10.000 sammenstykket af kort over Engbjerg Sogns jorder, målt af Rasmus Tørslev o. 1800, omtegnet 1866 af O. Holm, og sydlige del af Harboøre Sogn (Røn, Stavsholm, Vrist og Vejlbj fjerdingen), kopieret 1841 af Dreyer. Sammentegnet af Jørgen Wichmann 2000. – *Katasterkarte aus Karten über die Ländereien der Gemeinde Engbjerg, von Rasmus Tørslev um 1800 vermessen, 1866 von O. Holm umgezeichnet, sowie der südliche Teil der Gemeinde Harboøre (Røn, Stavsholm, Vrist und Vejlbj Viertel), kopiert 1841 von Dreyer, zusammengezeichnet von Jørgen Wichmann 2000.*

Fig. 3. Luftfotografi af kirken og Engbjerggård set fra nord med Veserne og Vesterhavet i baggrunden. Foto Lis Helles Olesen 2010. – *Luftaufnahme der Kirche und Engbjerggård von Norden mit den Strandseen und der Nordsee im Hintergrund.*

ved korgavlen indtil opførelsen af det nuværende tårn 1954. Den nævnes 1862 og ved senere reparationer.¹³ Det er uvist, om klokken (s. 1360) ophængtes her straks efter nedbrydningen af det senmiddelalderlige tårn 1800.¹⁵

En muret *rejsstald* med halvtag, som indgik i det østre dige, syd for porten, ønskedes 1955 nedbrudt og materialerne genbenyttet til opførelse af *toilet* og *redskabsskur* i kirkegårdens sydvestre hjørne; fjernet ved opførelse af den nuværende bygning.¹³

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, hvortil der i senmiddelalderen er føjet et tårn mod vest. Tårnet blev 1800 nedbrudt til skibets murkrone og underdelen omdannet til våbenhus. 1954 er et nyt tårn opført over den middelalderlige underdel. Orienteringen er omtrent solret.

Kirken er opført etapevis fra øst mod vest, og koret har antagelig en kort tid stået alene. Således er skibets kvaderskifter bygget ind mod flankemurene af koret (jf. fig. 11), hvis lavere taggavl anes under den senere forhøjelse (jf. fig. 14).

Materialer og teknik. Begge afsnit er udvendig iklædt granitkvadre, der hæver sig over en stejl *skråkantsokkel* (s. 1246, fig. 12) og omfatter ni skifter i koret mod 11 i skibet. Adskillige kvadre er overfalsede med henblik på anbringelse af stilladsbomme, og på en sokkelsten i korets sydside har stenhuggeren indhugget en usædvanlig cirkelformet fordybning (jf. fig. 8). Som vanligt mindskes skiftehøjden mod murkronen, der nu udgøres af senere pålagte murstensskifter. Bagmure og gavle er af marksten og flint, som står pudset og hvidtet; dog skimtes enkelte kvadre i vinduesåbninger.

Døre og vinduer. Skibets to døre er blændede, men tydeligt bevarede mod det ydre. De er rek-

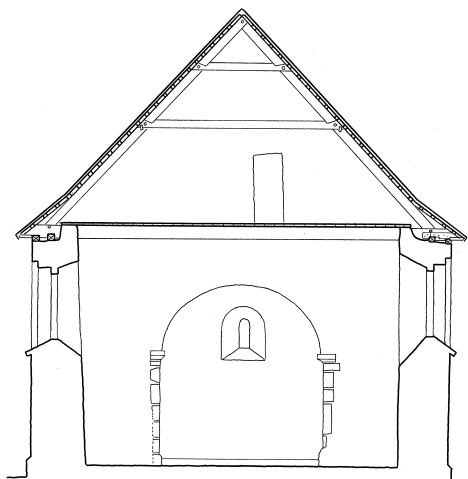

Fig. 4. Tværsnit 1:150, gennem skib set mod øst. Målt og tegnet af Peter Duun 2009. – *Querschnitt durch das Schiff gegen Osten.*

tangulære med vandret overligger (jf. fig. 13), som i syd er borttaget ved indsætning af et nyere vindue. I begge døre tjener skråkantsoklen som tærskel; dog er selve skråkanten hugget bort i syddøren.

Kun korets nordvindue er bevaret i brug, mens det østre står som en indvendig niche bag alteret. Hertil kommer en række vinduesoverligger, anbragt forskellige steder i kvadermurværket ved dettes gentagne omsætninger. Endelig er tårnrummets vestvindue antagelig udflyttet fra skibets oprindelige vestgavl. Korets nordvindue måler udvendig 123×74 cm og 138×85 cm indvendig. Den udvendige overligger synes nyhugget,

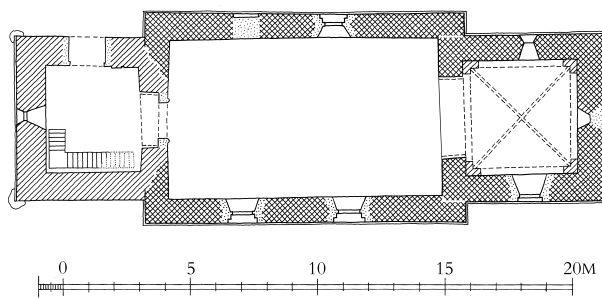

Fig. 5. Plan 1:300. Målt af Poul Hansen og Ib Lydholm 1979, suppleret af Hugo Johannsen 2010 og tegnet af Merete Rude 2010. – *Grundriss.*

mens sålbænken er udhugget i to kvadre. Indvendig anes under pudsen, at vangerne delvis er kvadersatte. Den indvendige åbning af østvinduet måler 106×91 cm, mens dets ydre er forsvundet ved murens omsætning. En vinduesoverligger, som nu sidder i gavlens nordre del umiddelbart over soklen (fig. 9), er dog antagelig levn herfra. Åbningens bredde har været ca. 90 cm i facaden mod 33 cm i lysningen. Overliggeren fremhæves af riller, som dels følger buen, dels illuderer et stik af fire kilesten.¹⁶

Tårnrummets vestvindue (fig. 12) måler udvendig 126×64 cm, og den rundbuede overligger har rille i den smigede bue nærmest facaden, mens sålbænken er udhugget i en enkelt kvader. Endelig ses i vestfacadens nordre del, umiddelbart over soklen, endnu en vinduesoverligger (fig. 10), hvis åbning er 71 cm bred. Den kan hidrøre fra en af skibets flankemure, som næppe har haft mere end et enkelt vindue, øst for dørstederne.

Indre. Skibet har bevaret bjælkeloft og forbindes med koret af en *korbue* med skråkantsokkel og skråkantede kragbånd (jf. s. 1246 fig. 1–2), som videreføres på triumfvæggen. Åbningens bredde og den omstændighed, at stikket er muret af tegl, tyder på en senere udvidelse, muligvis i forbindelse med hvælvslagningen i koret.

Taggavle. Korgavlen og skibets vestgavl er om-murede i nyere tid, mens gavlen mellem kor og skib er bevaret med uregelmæssige skifter af større og mindre marksten. En dør (jf. fig. 14), ca. 160×50 cm, som forbinder de to loftsrums, har delvist bevaret plankedække og er muligvis oprindelig.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Koret er, muligvis i tiden o. 1500, blevet overdækket af et *hvælv*, hvilende på piller og helstensbrede, spidse skjoldbuer. Ved en reparation i nyere tid har hvælvet fået overibber (liggende på fladen med trinkamme) af røde teglsten, hvis format (23×11,5×5 cm) adskiller sig fra kappernes munkesten.¹⁷

Tårn. Det beskedne tårn er formentlig også tilføjet i middelalderens sene del. I kraft af kirkens beliggenhed tjente det længe som sømærke,¹⁸ men blev ved en hovedreparation 1800 skåret ned og omdannet til våbenhus for atter 1954 at

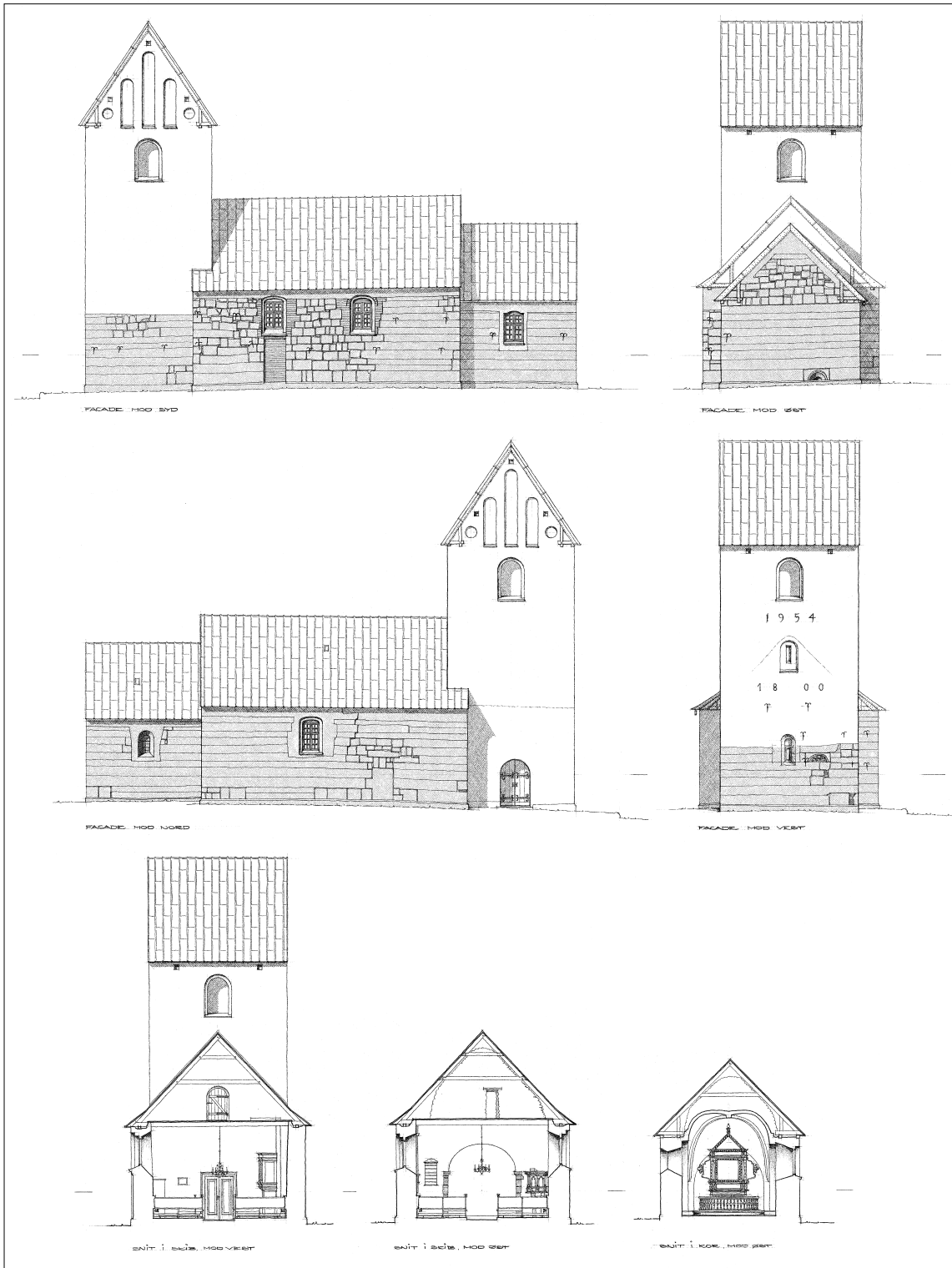

Fig. 6. Facader samt tværsnit gennem skib og kor. 1:300. Målt og tegnet af Poul Hansen og Ib Lydholm 1979. Poulsen & Partnere, Thisted. – Fassaden und Schnitt durch Schiff und Chor.

Fig. 7. Ydre set fra nordøst. Foto Hugo Johannsen 2010. – *Nordostansicht des Äußeren.*

blive genskabt som en fri rekonstruktion af den ældre opbygning.

Den bevarede middelalderlige del af tårnet, som hviler på en kampestenssyld i vest, er dels opført

Fig. 8. Stenhuggerfelt på sokkelkvader på korets sydside (s. 1335). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Steinmetzfeld auf Sockelquader an der Südseite des Chores.*

af genanvendte materialer fra det romanske skibs gennembrudte vestgavl, dels af munkesten. De udflyttede granitkvadre er i alt væsentligt genbenyttet mod syd og vest, mens nordsiden er af marksten. På alle tre sider afløses de genanvendte materialer af munkesten fra et niveau ca. 3,5–4 m over jordsmon. Den romanske vestgavls skråkantsokkel er benyttet på tårnets vestside, hvortil man også har flyttet indfatningen af et vindue (se ovenfor).

Det oprindelige tårnrum med bjælkeløft har åbnet sig mod skibet i en spidsbuet arkade med fremspringende munkestensskifte som kragbånd. Opgangen til de øvre stokværk, hvoraf kun de nederste skifter af mellemstokværket er bevaret, skete via en stige (jf. fig. 17). 1649 og -52 reparerede blytækker Jens Hansen tårnets øst- og vestsider fra nordre til søndre vindske. ¹⁴ Tårnet, hvis øvre stokværk ellers er ukendte, har således haft gavle mod syd og nord, svarende til normen

i Nordvestjylland; omtalen af vindskeder viser ydermere, at eventuelle kamme var forsvundet ved denne tid.

Efter års forfald og nedstyrtningssfare (se nedenfor) blev tårnets øvre stokværk nedtaget 1800.¹⁹ Tårnrummet bevarede imidlertid som våbenhus og afskildredes fra kirken af en dør, indmuret i arkaden. Som udvendig adgang til våbenhuset indsattes i nordmuren en rundbuet dør. Over resterne af mellemstokværket blev lagt et sadeltag, og mod vest opførtes en taggavl, hvori en rundbuet glug, som nu er delvis blændet udvendig omkring et lille trævindue. Årstallet '1800' i jernankre udvendig på vestmuren angiver tidspunktet for kirkens istandsættelse og tårnets nedtagning.

Allerede 1913 anbefalede kirkesynet efter ønske fra menighedsrådet, at der opførtes et tårn over våbenhuset.¹³ Et projekt til tårnets genopførelse fremlagdes i de første år af 1930'erne som led i kirkens hovedrestauration ved arkitekt Hother A. Paludan, men kom ikke til udførelse. Efter krigen genfremsatte menighedsrådet 1948 tårnprojektet som led i en restaurering (se nedenfor). En række kulturpersonligheder, bl.a. maleren Johannes Larsen (jf. fig. 16) og forfatteren Johs. V. Jensen, protesterede imidlertid og gjorde gældende, at »opførelsen af et tårn ville efter vor mening være ensbetydende med en ødelæggelse af stedets landskabelige skønhed, fordi den kul-

Fig. 11. Udsnit af kirkens nordside med sammenstød mellem korets og skibets sokler (s. 1335). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Ausschnitt von der Nordseite der Kirche mit Zusammenstoss zwischen Sockeln des Chores und Schiffes.*

Fig. 9-10. Romanske vinduesoverligger. Foto Hugo Johannsen 2010. 9. Sekundært indsat i korgavlen (s. 1336) 10. Sekundært indsat i tårnets vestfacade (s. 1336) – *Romanische Fensterstürze. 9. Nachträglich in den Chorgiebel eingesetzt. 10. Nachträglich in die Westfassade des Turmes eingesetzt.*

Fig. 12. Våbenhusets vestvindue (s. 1336). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Westfenster der Vorhalle.*

lede kirke nu tager sig så storartet ud ovenfor den lange brink« (jf. fig. 16) og videre: »et tårn på dette sted er ikke blot meningsløst, men direkte skadeligt«. Nationalmuseet, der tidligere var gået ind for tanken om genopførelsen af et tårn, støttede nu protesten, men ændrede efterfølgende sin indstilling under indtryk af menighedsrådets argumenter, opbakning fra den kgl. bygningsinspektør Viggo Norn og en landsdækkende indsamling af penge. 1951 godkendtes projektet omsider.²⁰

Det nye tårn, hvis mure er spinklere end det middelalderliges, er af gule sten, som udvendig står hvidkalkede og i vest er udstyret med jernankre, der danner årstallet '1954', umiddelbart over dateringen på våbenhusets gamle gavltrekan. Mellemstokværket, hvortil en trætrappe langs våbenhusets sydvæg giver adgang, har en rundbuet, falset dør til skibets loft. Klokkestokværket, hvis gulv er af beton, åbner sig mod alle fire verdenshjørner i rundbuede, falsede glanhuller. Herimellem brydes væggene af fladbuede spareblændinger. De nord-sydvendte taggavle har rundbuede og cirkelformede blændinger, som virker egnsfremmede.

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelse. Kun få regnskabsoplysninger er bevaret fra tiden før 1800, da man nedtog tårnet som et nødvendigt led i den meget forfaldne kirkes reparation. Sognepræstens indberetning 1797 giver et malende billede af bygningens ringe og ynkelige tilstand umiddelbart forinden.¹⁹ Kirken havde trods gentagne henstillinger ikke gennemgået nogen betydelig reparation de sidste 16 år. En stor del af muren på tårnets sydside var faldet ned, ligesom kvadrene på kirkens sydside. Ingen turde derfor længere benytte syddøren, og inde i kirken bevirkede de nedfaldne dele af tårnet, at man ikke vovede sig derind for at ringe med klokken. Væggene beskrives som sorte, grønne, revnede og nedfaldne. Vinduerne, der enten var tilmurede (med brædder) eller i stykker, kaldes 'de ringeste, som kan ses'. Konklusionen var, at bygningen mere

Fig. 13. Skibets blændede norddør (s. 1335). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Die verblendete Nordtür des Schiffes.*

Fig. 14. Skibets loft set mod østre taggavl (s.1336). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Der Dachboden des Schiffes gegen östlichen Dachgiebel.*

end nogen anden kirke trængte til den længe forventede hovedreparation, hvis den skulle reddes fra yderligere ødelæggelse. Nøje at bestemme, hvad der manglede, var imidlertid dels vidtløftigt, dels krævede det tilstedeværelse af kyndige håndværksmænd, som ikke fandtes her eller i de nærliggende sogne.

Hovedreparationen 1800. Den forfaldne kirke blev dette år endelig repareret, da man som ovenfor nævnt besluttede at nedtage det faldefærdige tårn og omdanne tårnrummet til våbenhus.¹⁹ Man istandsatte desuden mure, vægge og tage, der for sidstnævntes vedkommende blev teglhængt over det nye våbenhus og tillige over koret. Endelig indsattes to nye vinduer, 'de øvrige ventedes' og forefandtes øjensynlig 1803. Som led i kvaderstenmurværkets istandsættelse indsattes på den sårbare sydside (jf. fig. 15) et stort antal murankre, som bevaredes indtil hovedistandsættelsen 1954.

1843 bemærkedes, at der kun var et vindue i den søndre del af kirken (dvs. skibet), hvorfor der

skulle indsættes et nyt, og året efter var lofter og tagværk under hovedreparation.²¹ Korets (tag) gavl, som i adskillige år havde stået med en hældning, ønskedes 1867 omsat. 1883 blev korbuens kragbånd 'af meget ujævnt granit' afdækket, mens vangernes granit først afdækkedes senere (jf. fig. 23), muligvis 1930-34.¹³

En *istandsættelse 1930-34* efter planer ved arkitekt Hother A. Paludan omfattede for bygnings vedkommende hovedsagelig istandsættelse af tagværker og tage, mens et projekt til tårnets genopførelse som ovenfor nævnt først blev virkeliggjort 1954.¹³ Ved en *hovedistandsættelse 1979-82* (arkitekterne Poul Hansen og Ib Lydholm, Thisted) omsattes kvadermurværk, og vinduerne istandsattes for både indfatningens og rammernes vedkommende.

Gulvene i kor, skib og tårnrum er fornyet 1930-34 og lagt i sildebensmønster af gule normalsten på fladen med fuge. Korgulvet, som er hævet med et trin af granit, har bag alterskranken en forhøjning af brædder dækket af tæppe. I stolene er

Fig. 15. Ydre set fra sydøst. Foto o. 1900 i KglBibl. – *Südostansicht des Äußeren.*

der ferniseret bræddegulv; gulvet i tårnrummet er yderligere sænket et trin. †*Gulve.* Ved synet 1796 noteredes, at 'altergulvet', som var meget ujævnt og havde dybe huller bag alteret, dels var belagt med kampesten, dels med mursten.¹⁹ 1843 ønskedes kampestensgulvet i stolene afløst af gulve, som enten var af mursten eller brædder.²¹ Ved kirkens beskrivelse 1862 var der bræddegulv i koret og teglstensgulve i skib og våbenhus; men 1883 fik skibets midtergang lagt et trægulv.¹³

Kirkens eneste *dør* er den fladbuede åbning, som 1800 indsattes i tårnets nordside ved dets omdannelse til våbenhus. Skibets to oprindelige (†)*døre* var endnu i brug 1651, da deres fløje fornyedes.¹⁴ Og den søndre i hvert fald endnu 1767, da den fandtes at være 'meget brøstfældig'.²²

Vinduer. Korets oprindelige nordvindue, som o. 1900 var blændet,²³ synes genåbnet og antagelig restaureret i nyere tid, muligvis ved istandsættelsen 1930-34. Alle vinduer lukkes nu af afsprossede trærammer, som istandsattes ved restaurerin-

gen 1979-82. Rammerne på korets sydside og i skibet er firkantede og indsat i kurvehanksbuede/fladbuede åbninger, som stammer fra 1800-tallet (jf. fig. 1, 15), men kan være nymurede ved en af 1900-tallets istandsættelser. I skibet er åbningerne udvendig falsede og må delvis stamme fra hovedrestaureringen 1800, om end tilsyneladende suppleret med endnu et ved midten af 1800-tallet (jf. ovenfor). Korets fladbuede og ufalsede åbning er en forstørrelse af et ældre, smallere vindue, hvis buetop skærer sig op i muren bag hvælvets skjoldbue.

Samtlige *tagværker* er nyere, af fyr og blytækkede. †*Tagbeklædning.* Reparationer af kirkens blytage omtales i de ældst bevarede regnskaber fra midten af 1600-tallet; men ved hovedrestaureringen 1800 lagdes vingetegl over det nedskårne tårn (våbenhuset) og tillige på koret – en fordeling, som opretholdtes (jf. fig. 15, 16) indtil istandsættelsen 1930-34, da samtlige tage tækkedes med bly.

Fig. 16. Kirken på randen af bakkekammen over strandsoerne i forgrunden. Akvarel af Johannes Larsen 1932. Statens Museum for Kunst. – *Die Kirche am Rand des Hügelkamms über den Strandseen im Vordergrund.*

Fig. 17. Indre af kirkens våbenhus set mod øst. Oliemaleri 1891 af Niels Bjerre. Ribe Kunstmuseum. – *Innernes der Kirchenvorhalle gegen Osten, Ölgemälde, 1891 von Niels Bjerre.*

Lys og varme. Ved hovedrestaureringen 1948–54 fik kirken elektrisk opvarmning, efter at der allerede 1923 var installeret el.¹³ Den *†kakkellovn*, som kasseredes 1948–54, var anskaffet 1914 som afløser for en ældre, hvis tilkomst ikke er angivet.

Kirkens udvendige granitkvadre står blanke, mens teglstensmurene er hvidtede. Det indre er ligeledes kalket, mens skibets bjælkeloft er rødmalet.

Et bredt *fortov* af perlegrus indrammet af marksten og tilhuggede kantsten af granit synes anlagt i nyere tid, men allerede 1855 nævnes et fortov ved kirkens mur, da det indskærpedes at holde dette vel renset.²¹

†KALKMALERIER

1934 afdækkedes en bemaling, sandsynligvis *middelalderlig*, i korhvelvet, omfattende ‘meget tarveligt udførte’ stregdekorationer i kapperne samt ribbedekorationer med ‘groft udførte’ skråbånd i gråsort og rødbrunt. Alt overkalkedes dog samme år.²⁴

En *eftermiddelalderlig* fortegnelse over kirkens præster i tidsrummet 1514–1749 var før 1768 malet på kirkemuren.¹¹ Denne erstattedes dog det nævnte år med en udskåret og malet tavle (s. 1358). På ældre fotografier fra 1900-tallets begyndelse ses en mørkfarvning, måske en *skyggemaling*, bag altertavlen (fig. 23).

Fig. 18. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Inneres gegen Westen.*

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarbeholdning repræsenteres af granitalterbordet, der imidlertid er senere om- sat, den romanske døbefont af den udbredte bæger- bladstype og af klokken, der antagelig stammer fra o. 1250. Fra senmiddelalderen stammer korbuekrucifikset, hvis arme og korstræ dog er nyere tilføjelser; det samme gælder for kirkens ældste dåbsfad (nr. 1), som imidler- tid først er kommet til kirken for kort tid siden. Også alterkalken rummer tilsyneladende dele (knoppen) fra o. 1500, men er for fodens og bægerets vedkommende blevet ændret, ganske svarende til disken.

I lighed med et flertal af områdets kirker blev både altertavle og prædikestol fornyet o. 1600; den først- nævnte, der tidligere bar årstallet 1607, er i sin opbyg- ning nært beslægtet med tavlen i Humlum (s. 1198).

Kirkens alterstager er skænket 1632 af sognepræst, Jør- gen Andersen Riber og hustruen, Maren Pedersdatter. Et yngre dåbsfad (nr. 2) daterer sig antagelig til o. 1650. 1700-tallet er i første række repræsenteret af præste- tavlen, udført i rigtudskåret rokokostil og skænket 1768 af præsten Poul Christian Riis som erstatning for en kalkmalet navneliste.

En større renovering af inventarets bemaling o. 1845 fremgår af figurmalerierne på altertavlen (nuværende sidevinger, (T)storfelt) og prædikestolen, alt udført af den flittige Lemvigmaler, J. B. Gjørup. Hen imod år- hundredets slutning udskiftedes alterskranken (1889) samt endvidere altertavlens storfeltsmaleri. Sidstnævnte er udført 1896 af maleren Niels Bjerre, der var bar- nefødt i sognet og siden blev begravet på kirkegården (s. 1364). Bjerre anvendte i øvrigt kirken som motiv i flere af sine malerier (jf. fig. 17, 31).²⁵

Fig. 19. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Innernes gegen Osten*.

1900-tallet har sat sig spor, bl.a. i erhvervelse af lysekroner (1934 og 1969), en udskiftning af stolestaderne samt en fornyelse af orglet, alt gennemført under hovedistandsættelsen 1948–54.

Farvesætning og istandsættelser. Kirkens historiske inventar er farvemæssigt præget af den omfattende istandsættelse 1948–54, da en række yngre bemalinger i egetræskulør erstattedes af en staffering, der var søgt harmoniseret med de ældste farvespor på altertavle og prædikestol. Denne farveholdning er endnu bibeholdt i forbindelse med restaureringen 1979–82.

Kirkens ældre regnskaber er kun sparsomt bevareret (heraf de tidligste alene for tidsrummet 1649–53), og først fra 1700-tallets midte kan istandsættelser og fornyelser følges med flere detaljer. En vigtig nyan-skaffelse, der i kilderne ligefrem karakteriseres som 'smuk', var skriftestolen skænket 1753 af sognepræst Poul Christian Riis, som også 1768 sørgede for op-sætningen af den endnu bevarede præsterækketavle (jf. ovenfor). Forfaldet tog imidlertid til i de følgende årtier. 1793–94 hævdes det ganske vist, at kirkeejeren, Ove Henrik Juul-Rysensteen agtede at lade kirken hovedreparere snarest muligt.²⁶ Men det forblev tilsyneladende ved løfterne. I hvert fald karakteriseredes kirkens tilstand de følgende år som ussel,¹⁹ og intet var tilsyneladende sket, trods sognepræst Peter Høy-

lands 'indstændige begæring' 1799 til provsten og de øvrige myndigheder om en nødvendig istandsættelse af kirken, der ikke havde været repareret i de sidste ca. 16 år. I øvrigt skønnede han pessimistisk, at en mere præcis redegørelse for de talrige mangler ville blive for vidtløftig. Samtidig krævede det tilstedeværelsen af kyndige håndværksmestre, som heller ikke fandtes i området. Først efter 1800 synes det at lysne, selvom den tiltrængte hovedistandsættelse af inventaret snarere havde karakter af 'lappeløsninger', der strakte sig over adskillige år. En gennemgribende renovering med bemaling af hovedinventarstykkerne (altertavle, alter-skranke, prædikestol, døbefont samt præstens og degenes stole) synes således først gennemført o. 1845.²¹ En øget opmærksomhed omkring det ældre inventar resulterede 1895–96 bl.a. i en nyistandsættelse af alter-tavlen. 1904 fik kirken et orgel, anskaffet brugt fra Vestenskov Kirke, Lollands Sønder Herred, Maribo Amt, dog med ældre rokokoprægede facadeudskæringer fra o. 1770 (delvist genbrugt i det nuværende orgel). Orglet var først opsat i skibets sydvesthjørne.

I forbindelse med en tidligere restaurering 1930–34 diskuteredes et forslag til en frilægning af det romanske alterbord og en erstatning af renæssancealtertavlen med det senmiddelalderlige krucifiks, alt efter for-bil-lede i Dybe Kirke, hvis alterparti var ændret 1921.

Fig. 20. Altertavle, 1607, med malerier af J. B. Gjørup 1845 og Niels Bjerre 1896 (s. 1348). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – Altartafel, 1607, mit Gemälden von J. B. Gjørup, 1845, und Niels Bjerre, 1896.

Alterbordet er middelalderligt og opmuret i en kassekonstruktion af store regelmæssigt tilhuggede granitkvadre med fyld af jord, marksten og flintebrokker, hidrørende fra en sekundær om-sætning;²⁷ 147,5×70 cm, 96 cm højt; afstanden

fra østvæggen er ca. 88 cm. I forbindelse med hovedrestaurationen 1930–34 overvejede man at flytte alterbordet ca. 1 alen (0,62 m) frem og frilægge dette som podium for det senmiddelalderlige korbuekrucifiks (jf. nedenfor).²⁸ Alter-

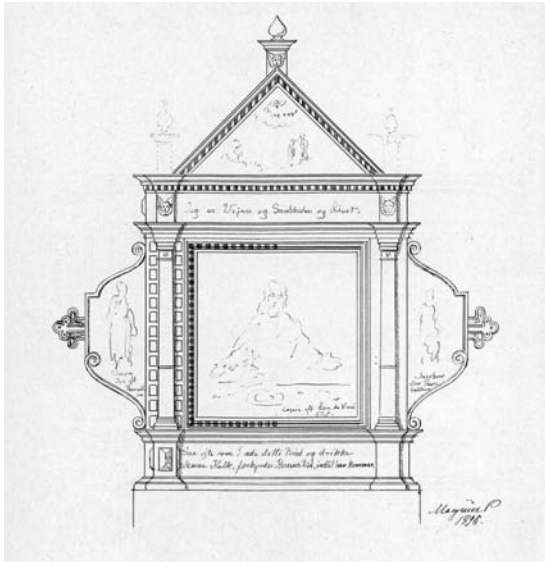

Fig. 21. Altertavlen, vist før restaureringen. 1:50. Tegning af J. Magnus-Petersen 1895. – *Altartafel, vor der Restaurierung gezeigt. Zeichnung von J. Magnus-Petersen 1895.*

bordspaneler, hvis ældste dele antagelig stammer fra 1600-tallet, dækker bordet på de tre sider; forsiden har tre fag, adskilt af lavstammede balustersøjler, mens kortsiderne har enkeltfag, alt på lavt leddelt postament og kronet af tilsvarende frise. Stafferingen, som fastlagdes ved istandsættelsen 1948-54, omfatter bemaling af rammeværket i brune, okkergule, grønne og rustrøde farver. Forsidens fag har skriftsteder med nadverordene malet i brun fraktur på beige grund, enkelte ord dog med versaler; fra venstre mod højre læses henholdsvis Luk. 22,19, 1 Kor. 11,26 og Luk. 22,20. En ældre *†bemaling* fra 1906 (jf. fig. 23), udført af en lokal malerinde,²⁹ viste en udsmykning af forsidens tre felter, henholdsvis med julerose samt påske- og pinselilje. *Alterdug*, nyere, af lærred med fileret alterbryn med korsmønster.

†Alterklæder. 1651 indkøbtes rødt klæde til alterbordet.¹⁴ Behovet for et nyt klæde er fremhævet 1796.¹⁹ 1841 foresloges det daværende klæde af rødt merino (uldstof) udskiftet med det lovbe-falede af silke, fløjel eller andet smukt klæde.²¹ Et rødt fløjlsklæde er registreret 1862.¹³ Dette for-søgt 1879 'opfarvet' i karmoisinrødt og smyk- ket med et kors og kanter af ægte guldgaloner.¹³ Klædet fjernedes 1906.¹³

Altartavle (fig. 20-21), 1607 ifølge angivelse i præsteindberetningen fra 1769,¹¹ med malerier på sidevinger og i storfelt, udført henholdsvis 1845, sandsynligvis af J. B. Gjørup, Lemvig, og 1896 af Niels Bjerre.

Den enkle, arkitektonisk opbyggede tavle omfatter et storfelt med sidevinger, placeret på et postament og kronet af en trekantgavl (nyere).³⁰ Storfeltet indrammes af toskanske søjler foran pannelfelter med diamantbosses. Selve altermaleriet har en nyere tandsnitsramme. Sidevingerne er trukket ud i uregelmæssigt formede kartoucher med volutter og midtornament med blad og knop (måske en valmuekapsel) omkring trepas-kors. Postamentet har diamantbosses på frem-springene, mens kronfrisen er smykket med ke- rubhoveder. Trekantgavlen, der ligeledes indram- mes af tandsnit, krones af et topspir med kugle- ornament over kerubhoved.

Altermalerier. Storfeltet viser *Vandringen til Emmaus*, olie på lærred, signeret og dateret i nedre højre hjørne: »Niels Bjerre. 1896«; ca. 103×ca. 107 cm (lysmål). Den hvidklædte Kristus, der har halvlangt gyldent hår og skæg og er iklædt fodlang hvidlig kjortel med nøgne fødder, pe- ger med højre hånd opad, mens den venstre er hævet i en talegestus. Han flankeres af de to disciple, der er iklædt rødbrune kjortler med grønne kapper, langt brunt hår og skæg. Begge har vandringsstave og bærer sandaler på fødder- ne. Fremstillingen er henlagt til et solnedgangs- landskab, der med grønklædte bakker og fjernere klitformationer åbenbart tilstræber et lokalpræg. Forneden tv. læses med grå antikva et skriftsted fra Lukasevangeliets: »Brændte ikke vore Hjerter i os/ der han taledes til os paa Vejen ...?/ Luc. 24, 32«. En forstudie til Kristusfiguren, udført i olie på lærred, findes i privateje.³¹ I lighed med andre af sine altermalerier (Krejberg, (1906), Heldum, s. 712 (1909) og Trans, Vandfuld Hrd. (1913)) anvendte maleren modeller fra lokalom- rådet.³² Dog synes bl.a. dette valg at være faldet enkelte for brystet, og det nævnes ligefrem som en medvirkende årsag til, at man i forbindelse med hovedrestaureringen 1930-34 ønskede hele altartavlen nedtaget (jf. nedenfor).³³ Sidevin- gerne har apostelmalerier fra 1845, formentlig

Fig. 22. (†)Maleri fra altertavlens storfelt, sandsynligvis 1845 af J. B. Gjørup, Lemvig (s. 1349). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – (†)Altargemälde, vermutlich 1845 von J. B. Gjørup, Lemvig.

udført af J. B. Gjørup som det ældre storfeltsmaleri, her dog monokromt i brunlige nuancer efter Thorvaldsens figurer i København Vor Frue Kirke. Tv. ses Simon og th. Jacob. Apostelnavne er anført forneden i gullig skriveskrift. Kronfrisen og postamentet har frakturindskrifter i gråt på sort grund med skriftsteder, henholdsvis fra Luk. 24,26 og 29. Topfeltet har skyformationer omkring en lysåbning. Det arkitektoniske rammeværk er stafferet i brogede farver med brunt, grønt, teglrodt, blå og hvidt samt spredt anvendelse af guld og sølv. På bagsiden af søndre sidevinge står med hvidlig fraktur: »Istandsæt 1948./ Johannes Th. Madsen«.

Et ældre (†)storfeltsmaleri (fig. 22) gengiver *Den sidste Nadver*, olie på træ, ca. 104×107 cm, sandsynligvis udført 1845 af J. B. Gjørup, Lemvig i forbindelse med tavlens opmaling dette år. Ma-

leriet, der viser en forenklet version af midtpartiet af Leonardo da Vincis velkendte nadvermaleri, findes i talrige gentagelser i områdets kirker, jf. bl.a. Heldum (s. 712), Harboøre (s. 1276), og Hygum (s. 1388). Indsat i den antagelig oprindelige profilramme med tandsnit; sortstafferet med forgyldning. På skibets nordvæg. †*Malerier og indskrifter*. Stor- og postamentfelt har oprindelig haft en skriftudsmykning med Nadverordene og Fadervor. I førstnævnte sås endvidere et, antagelig ligeledes malet, krucifiks.¹¹ Fra istandsættelsen 1845 stammede udover de bevarede malerier et topfeltsmaleri af *Kristi Døb*, sandsynligvis ligeledes af J. B. Gjørup (jf. s. 1388). Endvidere indskrifter i kron- og fodfrisen, harmoniserende med storfeltets motiv (Joh. 14,6 og 1 Kor. 11,26). Malerier i sidevinger og topfelt udførtes efter 1895, måske dog først 1906, samtidig med alterbordspaneler-

Fig. 23. Indre set mod øst, bl.a. med gengivelse af $\dagger$ alterbordsmalerier, o. 1906 (s. 1348). Foto i KglBibl. – *Innere gegen Osten, u.a. mit Wiedergabe von $\dagger$ Altartischgemälden, ca. 1906.*

nes dekoration, malet af en lokal kunstnerinde.³⁴ På vingerne sås kristne symboler, i nord en due med en stor olivengren over to korslagte fisk, i syd et rosenprydet kors over et bånd (muligvis et skriftbånd).³⁵ Et Jesumonogram i topfeltets skyformation er siden overmalet.

Altertavlen er nært beslægtet med den samtidige tavle i Humlum (o. 1600, s. 1198), selvom den savner dennes fantasifulde sidevinger med fuglemotiv. I lighed med Humlumtavlen har den antagelig oprindelig haft tre kugledekorede pinakler ved topstykkets fod samt volutornamenter på gavlens sider (jf. J. Magnus-Petersen 1895). Som anført i præsteindberetningen fra 1769 var den udformet som en skrifttavle, øverst (vel i storfeltet) med nadverordene, hvorimellem fandtes et krucifiks, og nederst (antagelig på postamentet) med Fadervor, alt 'med gamle forgyldte bogstaver', jf. bl.a. den samtidige altertavle i Resen (s.

1144).¹¹ Årstallet 1607 er sandsynligvis indgået i denne bemaling.

Tavlens tilblivelse og ældre istandsættelser er ikke nærmere oplyst. Først 1796 fremhæves behovet for en istandsættelse, og endnu 1803 betegnedes tavlen som brøstfældig og faldefærdig.¹⁹ En bemaling, der sandsynligvis skyldtes J. B. Gjorup fra Lemvig (jf. ovenfor og prædikestolen s. 1354), blev gennemført 1845.²¹ 1876 egemaledes og forgyldtes 'alteropsatsen'.¹³ 1895 foreslog J. Magnus-Petersen de ældre 'skæmmende' malerier i storfeltet erstattet af nye, i sidevingerne med fremstillinger af kristne attributter, mens topfeltets billede anbefalede udskiftet med et Jesumonogram 'i stilfulde bogstaver'. Malerierne blev ligesom alterpanelernes blomsterbilleder udført af en lokal malerinde.³⁵ Det arkitektoniske rammeværks træstaffering tænkte dog bevaret efter en afrensning, idet dekorative detaljer forgyldtes.

Fig. 24. Altersølv, omfattende kalk med dele fra forskellig tid (o. 1500 og 1700-tallet) og disk, omstøbt 1841 af Jens Weilgaard (s. 1351). Endvidere nyere oblatæske og ske, 1903 (s. 1351, 1352). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Silberne Altargeräte bestehend aus Kelch mit Teilen aus verschiedenen Zeiten (um 1500 und aus dem 18. Jahrhundert) und Patene, 1841 umgegossen von Jens Weilgaard. Außerdem neuere Oblatendose und Löffel, 1903.*

1896 opsattes Niels Bjerres maleri, mens sidevinger og topfelt nystafferedes, med hensyn til de førstnævnte måske dog først 1906, jf. ovenfor og fig. 23. I forbindelse med hovedrestaurationen 1930-34 foretoges en foreløbig istandsættelse af tavlen, hvis sidevinger midlertidigt var placeret bag orglet. I samme forbindelse drøftedes en plan om at erstatte altertavlen, der skønnedes uden »særlig Interesse eller kunstnerisk Værdi«, med kirkens senmiddelalderlige krucifiks (s. 1354); selve alterbilledet foresloges dog ophængt i skibet. I forbindelse med hovedistandsættelsen 1948-54 påviste Johannes Th. Madsen i alt fire ældre farvelag: under egetræsstafferingen fra 1876 en bemaling i lysegråt, antagelig fra renoveringen 1845, og derudover yderligere to lag, begge i brogede farver (gråt, blå, rødt, rødlig, sort og guld, over en ældre, vel oprindelig, staffering i rødt, grønt, sort, rødbrunt, sølv og guld).

Altersølvet (fig. 24) er tidligst omtalt 1769.¹¹ *Kalken*, der er sammensat af dele af forskellig alder, er 16,5 cm høj og har sekstunget fod, der er drevet stejlt op mod det markant spinklere skaft med sekstunget knop mellem krydsrifledede cylindriske skaftled af uens højde. Ved overgangen til det glatte svajede bæger er en lav bladkrans. Både fod og bæger daterer sig antagelig til 1700-tallet, mens knoppen meget vel kan være ældre, måske endda fra o. 1500 (jf. Nørlem, s. 614). Ingen stempler. Under bund indridset ejerbetegnelse i skriveskrift. *Dissen*, der anbefaledes omstøbt 1841,²¹ har tværmålet 13 cm og er glat bortset fra cirkelkors på fanen. Under bunden er mestermærke for Jens Weilgaard (1785-1863) (jf. *Bøje* nr. 6725).

Oblatæske, nyere, af sølv i enkel cylinderform med graveret kløverbladskors på låget. 6 cm høj og 11 cm i tværmål. Under bund er indprikket

Fig. 25. Alterstager, skænket 1632 af sognepræst Jørgen Andersen Riber og hustruen Maren Pedersdatter (s. 1352). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Altarleuchter, 1632 von Gemeindepfarrer Jørgen Andersen Riber und Gattin Maren Pedersdatter gestiftet.*

mærke (måske et mestermærke): »H«. †*Oblatæsker*. 1) 1879,¹³ af sort porcelæn med guld kors. Erstattet 1915 af 2), ligeledes af porcelæn.¹³

†*Alterkande*, anskaffet 1844.²¹ Kanden er muligvis identisk med den på fig. 23 gengivne kande af sort porcelæn med guld kors og svungent korpus. Erstattedes for få år siden af en moderne glaskande.

Sygesæt, jf. Harboøre (s. 1279).

Ske, 1903,¹³ 15,5 cm lang med spinkelt skaft, afsluttet i pæreformet knop. På skaftets bagside er tre stempler: Københavnsmærke for 1903, gardejnstempel for Simon Groth og mesterstempel, »AF«, i oval ramme, måske for A. Fléron, København (virksom 1893–1910), jf. Harboøre s. 1279.

†*Skål* (jf. fig. 23), af hvidt porcelæn med guld kant, anskaffedes 1907.¹³

Alterstager (fig. 25), 1632, skænket af kirkens sognepræst, Jørgen Andersen Riber og hustruen, Maren Pedersdatter; 34 cm høje med klokkeformet fod, balusterskaft mellem dobbelte skafttrin-

ge og lydeskål med riflinger. På nedre fodled er med versaler indgraveret, henholdsvis: »Georgivs Andreæ Ripen(omvendt)sis 1632« og »Maren Pedersdat(t)er 1632«. †*Alterstager*, af træ, registreredes 1862.¹³

Syvstage, 1955, 37,5 cm høj, med ottekantet fod i tre afsæt og graveret frakturindskrift på nedre fodled: »Engbjerg Kirke. 1955«.

†*Alterbøger*. Savnet af brugbare bøger påtaltes 1796.¹⁹

Alterskranke, 1889,¹³ af fyr, af halvcirkulær form med balustersøjler. Gråmalet med enkelte rust-røde farveaccenter; knæfaldet har lysebrun læderpolstring svarende til den tilhørende, nyere *knæleskammel*. Den oprindelige bemaling omfattede egestaffering af balustrene med forgyldning af skaftningene og mahognimaling af håndlisten; knæfaldet havde rødt læderbetræk. †*Alterskranke*, 1796 omtalt som ringe og usikker, ligesom selve rækværket (vel alterskranken og ikke et †korgitter).¹⁹ 1835–36 nypolstrede skranken med læder, og den nymalede 1845.²¹

Fig. 26. Romansk døbefont (s. 1353). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Romanisches Taufbecken.*

Fig. 27-28. 27. Dåbsfad nr. 1, o. 1550 (s. 1353). Foto Arnold Mikkelsen 2010. 28. Dåbsfad nr. 2, o. 1650 (s. 1354). Foto Hugo Johannsen 2011. – 27. Taufschale Nr. 1, um 1550. 28. Taufschale Nr. 2, um 1650.

Messehagler. Kirken har tre nyere hagler i de liturgiske farver foruden en messehagel, der ikke længere er i brug. En af disse, vel den sidstnævnte, blev anskaffet 1962, mens den violette hagel erhvervedes 1976.¹³ 1) 1976, af lilla lærred med for af silke i tilsvarende farve. Både på ryg og forside er gaffelkors af vævede borter i guld og violet. I ryg mærke for St. Martin Vestment, Lutton Spalding, Lincolnshire. 2) Af grøn uld, med for af gyldest silke. Kors af guldgalonier på ryg og forside, indrammet af applikerede kornaks i rustrodt. 3) Af hvid uld med indvævede striber i grønt, turkis og gult, der på ryggen danner korsformation. I ryg mærke fra Dansk Paramenthandel; hvidligt for. (†) *Messehagel* (fig. 42), muligvis identisk med den 1962 anskaffede.¹³ Af grønt silkebrokade med mønster af blomster og blade. Applikeret rygkors, dannet af brede, mønstervævede guldgalonier, indrammet af smallere guldlidser. I korsmidten ses korslammet med korsfane. Sekundært monteret i ramme og ophængt på skibets vestvæg. † *Messehagler*. Omtalt 1769 som værende af gammelt, rødt fløj med rygkors af tilsvarende gamle, brede guldgalonier.¹¹ 1796 fremhævedes behovet for nye messeklæder,¹⁹ men først 1843 nævnedes anskaffelsen af en rød fløjshagel,²¹ vel identisk med den 1862 registrerede.¹³

Døbefont (fig. 26), romansk, af lys rødgrå, fin-kornet granit. Fonten, der måler 96,5 cm i højden, tilhører områdets udbredte bægerbladstype (Mackeprang, *Døbefonte*, 156 ff., 407). Foden har form som en søjlebase med markerede hjørneknopper og en kraftig vulst ved overgangen til det korte skaft. Kummen, der har tværmålet 80 cm, har forneden en krans af bægerblade og foroven en attisk profil, det øvre led dog erstattet af en platte. Enkelte spredte spor af gråsort farve er antagelig rester af den 1845 omtalte nyopmaling,²¹ der dog afrensedes 1883.¹³ Placeret i skibets nordøsthjørne.

† *Fontelåg* af smalle fyrrebrædder, anskaffet 1651.¹⁴ 1832-33 anbefaledes det repareret og malet.²¹

Dåbsfade. Kirken har to ældre fade, der i det mindste med hensyn til nr. 1 og antagelig også for nr. 2 er senere anskaffelser til kirken, idet man endnu 1796 fremhævede manglen på et dåbsfad.¹⁹ 1) (Fig. 27), o. 1550, af drevet messing, formentlig sydtysk; 52,5 cm i tværmål. I bunden ses Bebudelsen, indrammet af en bladranke og en næsten udpudset frakturindskrift, mens fanen har en indgraveret bort af liljer og rosetter. Desuden ses her stemplet »RS« i en firkantet ramme, et hyppigt forekommende gørtlerstempel på tilsva-

rende fade (jf. bl.a. eksempler i Ribe Amt, *DK Ribe* 747 (Ribe Skt. Katrine), 903 (Varde Skt. Jacobi), 2494 (Anst), 2625 (Hjarup) og 2784 (Føvling)). Fadet er for få år siden skænket til kirken af Inger Schliemann, Engbjerggård. 2) (Fig. 28), o. 1650, antagelig nederlandsk arbejde, af drevet og graveret messing, tværmål 45,5 cm. På fanen er dekoration i form af en bølgeranke med vindrueklaser og -blade mellem perleborter, mens bunden udfyldes af en grif med fligede vinger. Tilsvarende eksempler med udsmykning af vinranker på fanen, om end med afvigende motiver i bundfeltet, kendes bl.a. fra Tolstrup (Voer Hrd., Århus Amt, *DK Århus* 4786), Særløse (Vølborg Hrd., Københavns Amt, *DK KbhAmt* 848) og Kagstrup (Tune Hrd., Københavns Amt, *DK KbhAmt* 1072). Antagelig identisk med det fad, der tidligst er nævnt 1862.¹³

Dåbskande, af tin, antagelig identisk med den, der anbefalede anskaffet 1862.²¹ Kanden, der har låg og svajet hank, er 28,5 cm høj og tilhører en i samtiden uhyre gængs type, som vekselvis anvendes til alter- eller dåbsbrug (jf. bl.a. Tørring, s. 688).

Korbuekrucifiks (fig. 29), o. 1500, med nyere arme og tæer samt korstræ. Den groft skårne Kristusfigur, der er ca. 124 cm høj, hænger i let skrånende arme. Hovedet hælder skråt fremad mod højre, mens kroppen er omtrent lodret; højre knæ er svagt bøjet og foden lagt henover den venstre. På hovedet, der er vist med lukkede øjne, let åben mund og kort hageskæg, bæres en snoet tovkran på de bølgeriflede hårlokker. Overkroppen har markerede ribben og tværovalt sidesår. Det smalle, summarisk skårne lændeklæde er bundet med en kort snip mellem benene. Fødderne er samlet med en enkelt nagle.

Stafferingen ligger direkte på træet uden kridtgrund og opmaledes 1947-48 på grundlag af de eksisterende farverester. Den omfatter en mørk gullig karnationsfarve med svagt rødlige toner på kinderne; mørkerøde bloddråber er angivet ved hænder, fødder og sidevunde. Lændeklædet er hvidligt med smal rød bort og rød bagside. Den snoede kran er grøn, mens hår og skæg er sort. Det nyere, glatte kors er brunstafferet.

Krucifiksfiguren, der tidligere var henlagt bag alteret (*Løffler* 1880), foresloges i forbindelse med

restaurationen 1930-34 opsat på det restaurerede romanske alterbord (jf. s. 1351). En gennemgribende renovering gennemførtes 1947-48. Ved denne lejlighed udførtes nye arme i stedet for de ældre, kun delvist bevarede, der havde tappe til fæstelse på skulderen. Også dele af tornekrone og hår i venstre side samt fødder og korstræ blev nyskåret. Dog overmaledes i en efterfølgende konservering hovedparten af de talrige småår med tilhørende bloddråber, der tidligere dækkede hele kroppen. På skibets sydvæg.

Prædikestol (fig. 30), o. 1600, omfattende kurv, placeret på muret pille, muligvis samtidig opgang og nyere bogstol; apostelmalerier, signeret under en af arkadebuerne: »J. B. Gjørup 184□« (antagelig for 1845).³⁶

Stolen har fire arkadefag indrammet af toskanske søjler med markeret entasis. Storfelterne har kannelerede pilastre og dobbelte bueslag med dukatmønster og tungebort; i de enkelte buers issepunkt er en roset, mens sviklerne er smykket med fligede bladornamenter. I postamentet er volutoprullede bøjleled under de enkelte søjler, prydet med løvehoveder, der bærer ring i flaben. Tilsvarende bøjleknægte, dog med diademhoveder, smykker kronfrisen mellem tandsnitfriser. I frisefelternes kartoucherammer er indskrift i reliefskårne versaler: »Audiens sap/ piens sapi/ entior er/ it. Prove. 1.« (Den vise hører og skal øge sin viden. Ordsp. 1,4). Stolen hviler på en antagelig nyere ottekantet pille af murværk. Den muligvis samtidige opgang, har to glatte panelfelter, ved håndlisten smykket med tandsnitfrise. Mægleren har smal profilfylding. Moderne bogstol.

Stafferingen, der hidrører fra istandsættelsen 1947-48, er broget med gråhvide balustre samt anvendelse af brunt, blåt, teglrødt, grønt, turkisblåt samt sort med forgyldning af udvalgte detaljer. Storfelterne har malerier af apostlene udført monokromt efter Thorvaldsens figurer i København Vor Frue Kirke af J. B. Gjørup, svarende til altertavlens sidevinger; de tilhørende navne er anført med gullig skriveskrift i fodfeltet. Fra nord mod syd ses: »Philippus«, »Thomas«, »Petrus« og »Andreas«.

Selve stolens udførelse er ikke nærmere belyst i de bevarede kilder; dog anskaffedes 1650 træ

Fig. 29. Korbuekrucifiks, o. 1500, med nyere tilsætninger og korstræ (s. 1354). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – Chorbogenkruzifix, um 1500, mit neueren Zusätzen und Kreuzbaum.

til opgangen.¹⁴ I præsteindberetningen fra 1769 blev den beskrevet som værende uden ornamenter, indskrift eller maling.¹¹ 1796 understregedes et generelt behov for en istandsættelse,¹⁹ og siden fremhævedes navnlig trappens tilstand jævnligt som mangelfuld.³⁷ En *†himmel* savnedes allerede 1809.¹⁹ En gennemgribende opmaling af prædikestolen synes først gennemført 1845, trods adskillige påtaler i de foregående årtier.³⁸

Som påvist 1948 fandtes malerens signatur, dog med utydeligt endetal, under en af arkadebuerne. 1878 fornyedes prædikestolens beklædning med karmoisinrødt silkefløj og gulddaloner (jf. fig. 23).¹³ En større istandsættelse og opfriskning af bemalingen udførtes 1948 af Johannes Th. Madsen, jf. påskrift med gullig antikva på bagsiden af kurvens 1. fag fra øst. Ved samme lejlighed afdækkedes fire farvelag, svarende til altertavlens,

idet det nederste og ældste lag anvendtes som udgangspunkt for opmalingen. I forbindelse med istandsættelsen 1979-81 blev stolen sænket ved afkortning af den murede pille. Opstillet østligst i skibets sydside.

Stolestader (jf. fig. 18-19), fornyet i forbindelse med hovedrestaurationen 1948-54. De enkle stole med tilhørende vægpaneler har glatte, foroven vandret afskårne endegavle med udtrækssæder, glatte rygstykker og enkle for- og bagpaneler med højrektangulære fyldinger. Stolene er opstillet med otte sæder i nord, heraf det østligste ved døbefonten sat i vinkelform og det andet sæde fra øst forsynet med låge. Af sydrækkens 10 sæder blev de to vestligste forlænget ved istandsættelsen 1979-

81 i forbindelse med fjernelse af et skab i skibets sydvesthjørne. Det østligste sæde er her indrettet til kirkesangerens plads med bogreol og låge samt på forpanelet et klapbord. Staffering i gråbrunt med rødbrune lister samt turkisgrønne panelfelter.

†*Stolestader*. 1769 fandtes 18 mands- og 12 kvindestole, hver med fem sæder; dog var disse uden våbener eller indskrifter.¹¹ 1803 betegnedes stolene som gode efter talrige års mangler.¹⁹ Gulv og fodtrin savnedes dog endnu 1819, navnlig i kvindesiden.³⁸ 1837 ønskede alle stolene fornyet, hvilket muligvis først er sket i løbet af de følgende år.²¹ Fra denne fornyelse stammer antagelig endegavlene med udsvejfede topstykker (fig. 23), jf. bl.a. Heldum (s. 716). 1862 foresloges stolene

Fig. 30. Prædikestol, o. 1600, med figurmalerier, signeret af J. B. Gjørup 184□ (antagelig 1845) (s. 1354). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Kanzel, um 1600, mit Figurengemälden.*

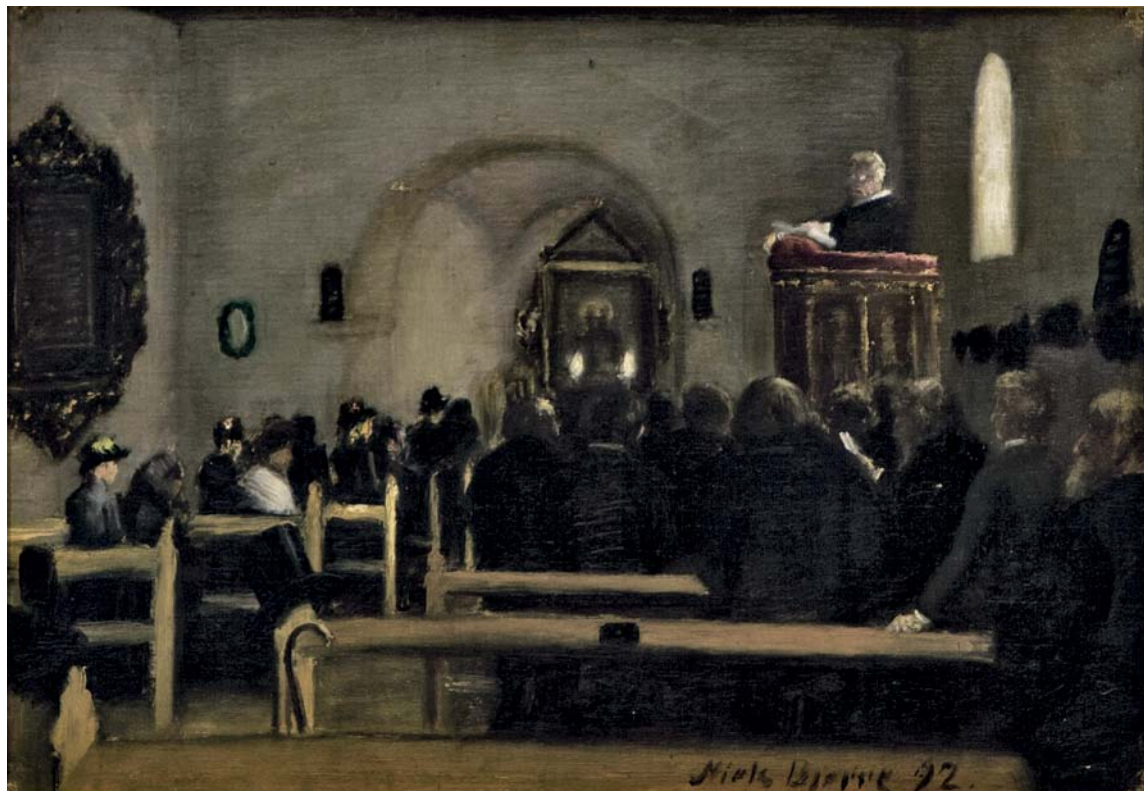

Fig. 31. Indre set mod øst under gudstjeneste. Oliemaleri, 1892, af Niels Bjerre. Privateje. – *Inneres gegen Osten während Gottesdienst, Ölgemälde, 1892 von Niels Bjerre.*

forsynet med fodskamler.²¹ Antallet udgjorde på dette tidspunkt 27, samtlige uden døre.¹³ 1893 fornyedes stolens bagklædning og 1901 sæderne, der gjordes bredere.¹³ 1912 nymalede stolene i samme farve som orglet og orgelrampen.¹³

Løse stole. Et antal nyere bøgetræsstole med rustrode stofhynder er opstillet i kor og skib.

†*Skrifte- og præstestole.* En ældre skriftestol, betegnet som 'ganske ringe', blev 1753 af sognepræst Poul Christian Riis erstattet af en ny, der i præsteindberetningen fra 1769 fik det mere tilfredsstillende skudsmål: 'meget smuk'.¹¹ 1845 bemaledes 'stolene ved altret', vel denne og den tilhørende degnestol (se denne).²¹ Den tilhørende stoledør, nævnt 1862, blev senere udskiftet med et omhæng af rødt stof, jf. fig. 23.¹³ Stolen er antagelig fjernet i begyndelsen af 1900-tallet.

†*Degnestol.* Tidligst omtalt 1816-19 i forbindelse med behovet for et bredere sæde og rygstød.³⁸ Bemalet 1845 i lighed med ovennævnte. 1862

noteredes det, at den tilhørende dør manglede, og stolen blev i lighed med ovennævnte forsynet med et stofomhæng, jf. fig. 23.¹³ Efter fjernelsen, vel samtidig med skriftestolen, indrettedes en plads til kirkesangeren østligt i sydsidens stolestader.

†*Kiste.* 1651 indkøbtes en ny kiste til at opbevare alterklæderne i. Jernbeslagene på kisten, der maledes med kønrøg (sort farve), var til dels genanvendt fra de ældre dørfløje.¹⁴

†*Geværskab* til brug for landmilitseren er omtalt 1703-04 (jf. Nørre Nissum, Rom og Møborg, s. 600, 801, 967).³⁹

Pengeblok (fig. 32), anbefalet anskaffet 1856.²¹ Af eg, med jernbeslag og låse samt to pengeslidser i låget. Blokken, der 1862 omtaltes som placeret mellem kor og skib,¹³ nævntes 1979 henlagt på loftet.⁴⁰ I tårnrummet. †*Pengebeholdere.* En nyere pengeblok med indsamlingsbøsse af jernblik placeret på en drejet træsøjle fandtes ligeledes 1979 på loftet. Blokken anbefalede ligesom ovennævnte

istandsat og genopsat i tårnrummet, hvilket dog øjensynligt ændredes til kun at gælde den bevarrede. En *†pengebøsse* af messing, placeret mellem skib og våbenhus, er nævnt 1862.¹³

Dørfloje. Mellem tårnet og skibet er en nyere fløjdør med fyldinger; udvendigt er en tilsvarende nyere fløjdør af eg med sortmalede beslag i middelalderstil. *†Dørfloje*. To nye kirkedøre udførtes 1651; jernbeslaget fra de gamle anvendtes på den ny kirkekiste (se denne).¹⁴

Orgel (jf. fig. 18), 1952,⁴¹ med fem stemmer, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Omdisponeret 1999 af samme. Disposition 1953: Gedakt 8', Principal 4', Rørfloje 4', Oktav 2' Scharf II. 1999 udskiftede Th. Frobenius & Sønner Scharff II med en Principal 8'. Facaden, der hidrører fra kirkens tidligere *†orgel*, er opbygget med tre tårne og to mellemliggende småfelter. Den kro-

nes af en kraftig gesims, og pibefelternes gitre er udført som båndakantusornamenter. Over mellemlifterne forbindes tårnene med diagonalgitre. Prospektpiberne udskiftedes 1952. En del af orgelhuset fra det tidligere orgel er bevaret; underdelen er udformet af Hother Paludan og Fin Ditlevsen.⁴² Orgelfacaden er gråstofferet med detaljer i rødbrunt, blå og grønt samt forgyldning af dekorative detaljer. I skibets nordvestre hjørne, med østvendt facade.⁴³

†Orgel, anskaffet brugt 1904 fra Vestenskov Kirke, Lollands Sønder Herred, Maribo Amt.⁴⁴ Facaden, der er genanvendt i det nuværende orgel, stammer antagelig fra o. 1770.⁴⁵ På forhøjning i skibets sydvesthjørne, med østvendt facade.⁴⁶

Salmenummertavle (jf. fig. 20), anskaffet 1904.¹³ Tavlen har svejftet topstykke og er beregnet til skydebrikker. Gråstofferet med rustøde og blå profileret; hvide og grå skydebrikker, hvorpå tal og versalindskrifter i henholdsvis sort og hvidt. Nye tal anskaffet 1974.¹³ På triumfvæggens nordside.

†Salmenummertavler. 1862 er nævnt fem tavler,¹³ formentlig de sortmalede med halvrund overkant og påskrifter i kridt, der ses fig. 23 og 31.

Præsterækketavler. 1) (Fig. 33), ifølge malet påskrift bekostet 1768 af daværende sognepræst Poul Christian Riis (virksom 1749–78).

Den rigtudskaarne tavle i rokokostil, der samtidig har karakter af en mindetavle for giveren, er opbygget som et epitafium med stor-, top- og hængestykke samt sidevinger. Alt er indfattet i en arkitektonisk ramme, skåret i fantasifuldt rocailleværk, idet dog enkelte partier (topstykkets Dommedagsbillede og topenglen) gennem en illusionistisk bemaling illuderer reliefudskæring. Storstykket, hvis midtfelt øverst er udvidet med en halvrund, forkrøppet og topstykkelignende overdel, indrammes af høje slanke søjler med bladkapitæler og skafter, der udgår fra bladbægre og på midten deles af profileringe; baserne er dekoreret med kerubhoveder og hviler på rocaillesmykkede postamenter, svarende til de øvre led, der bærer den forkrøppede gesims. Det centrale skriftfelt er i siderne indrammet af spinkle lister, mens under- og overkanten er formet som rocailleværk, der øverst krones af et højovalt billedfelt. Side-

Fig. 32. Pengeblok, anskaffet 1856 (s. 1357). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Opferstock*, anskafft 1856.

Fig. 33. Præsterækketavle, skænket 1768 af sognepræst Poul Christian Riis (s. 1358).
Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Pastorentafel, gestiftet 1768 von Gemeindepfarrer Poul Christian Riis.*

vingerne og tavlenes øverste del har tilsvarende rocailleornamentik med volutter, bladværk og blomster. Som topfigur ses en Dommedagsengel, der ud over sin bemaling har reliefskåren glorie. Også postamentfelt og hængestykke har rocaille-rammer omkring de respektive indskriftfelter.

Stafferingen omfatter indskrifter i gult eller gråt på sort bund, henholdsvis i storfelt (skrifte-skrift), postament og hængestykke samt omkring

det øvre ovalfelt (fraktur med enkelte versaler). Hertil kommer figurmalerier på sidstnævnte samt på topenglen og bemaling af det arkitektoniske rammeværk. Rammeværkets staffering, der bortset fra senere istandsættelser synes at have bevaret sin oprindelige farveholdning, omfatter rødt, turkisblåt i lyse og mørke nuancer, grønt, brunt og sort samt forgyldning. En smuk rød- og blåmar-morering ses på postamentets og overdelens pro-

Fig. 34. Klokke, o. 1250 (s. 1360). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Glocke, um 1250.*

filled. Storfeltets præsterække i to lodrette spalter omtaler kirkens 25 præster, der havde beklædt embedet siden reformationen og tiden umiddelbart forinden, tidligst Christen Christensen, aktiv 1514–42. At domme efter skrifttypen synes den ældre del af indskriften at være opmalet o. 1838 og er siden regelmæssigt suppleret. Postamentfeltets giverindskrift anfører: »Denne Tavle er Bekostet af H^r Mag^r/ Povel Christian Riis, A^o 1768./ Til Guds Ære, og Kirkens Prydelse«. Hængestykket viser et skriftsted fra Ez. 33,7–9, med en formaning, utvivlsomt henvendt til kirkens præster og menigheden, med en omtale af 'vogteren over Israels hus' og de ugudelige. Harmonerende hermed har rammeindskriften omkring det øvre ovalfelt et vers fra Es. 62,11, der refererer til Dommedag, som vist på billedfeltet, og til Jerusalems kommende herlighed. Dommedagsfremstillingen gengiver Kristus i stråleglorie,

tronende på regnbuen med oprakt venstre hånd og fødderne på jordkloden. Topenglen har dommedagsbasun i højre hånd og holder en palme-gren i den venstre.

Præsterækketavlen er allerede nævnt 1769, året efter sin opsætning, og omtaler listen over de 10 første præster siden reformationen, der erstattede en tidligere $\dagger$ kalkmalet indskrift (s. 1344). Med sin velskårne rokokkoindfatning er tavlen stilistisk beslægtet med det fornemme rokokoinventar i Nørlem Kirke, udført inden for tidsrummet 1763–74 af en endnu uidentificeret mester, der arbejdede for Jens Wandborg de Stiernhielm (jf. s. 609–10) sammen med maleren W. Ellermann. Hvorvidt den sidstnævnte, der også var aktiv i nabokirken Gudum (s. 1055), er ophavsmand til tavlens mere skematiske figurmalerier, forekommer dog mindre sandsynligt. Som nævnt ovenfor blev tavlen afrenset ved hoveddistandsættelsen 1930–34. Østligst på nordvæggen.

2) (Fig. 43), nyere, med påskrifter i hvidlig skrifveskrift på vandrette lister med præstefortegnelse fra Anton H. Jensen (virksom 1899–1901) til den nuværende præst. Over navnefortegnelsen er tværrektangulær fyldning med et malet prospekt af Engbjerg Kirke, set fra sydvest.

Belysning. Kirken, der 1923 fik installeret elektricitet,¹³ har tre nyere lysekroner i skibet, alle med seks arme (jf. fig. 18–19). 1–2) 1934, som anført på hængeskuden med fordybet skriveskrift: »Skænket til Minde om Martin P. Roesdahl. Død 29 Aar gammel 1934«. Placeret i skibets øst- og vestende. 3) 1969, ifølge påskrift med fordybet skriveskrift: »Skænket til Minde om Margrethe Sørensen, Øster Nyrup. Død 1969.«. I skibets midte.

$\dagger$ *Hatteknager*, opsat som vanligt over mandsstolene i sydsydsiden, jf. fig. 23 og 31.

Klokke (fig. 34), o. 1250.⁴⁷ Klokken, der er 73 cm høj og måler 46,5 cm i tværmål, er tilsyneladende skriftløs (jf. for typen bl.a. Rom Kirke, s. 803).⁴⁸ Ophængt i seks runde hænke. På både øvre og nedre del af legemet er udsmykning med spinkle rundstave.⁴⁹ Forslag om anskaffelsen af en afløser for den gamle værdifulde klokke og om installering af et automatisk ringeanlæg synes opgivet. Ophængt i slyngebom i stol fra tårnets genopførelse 1954.

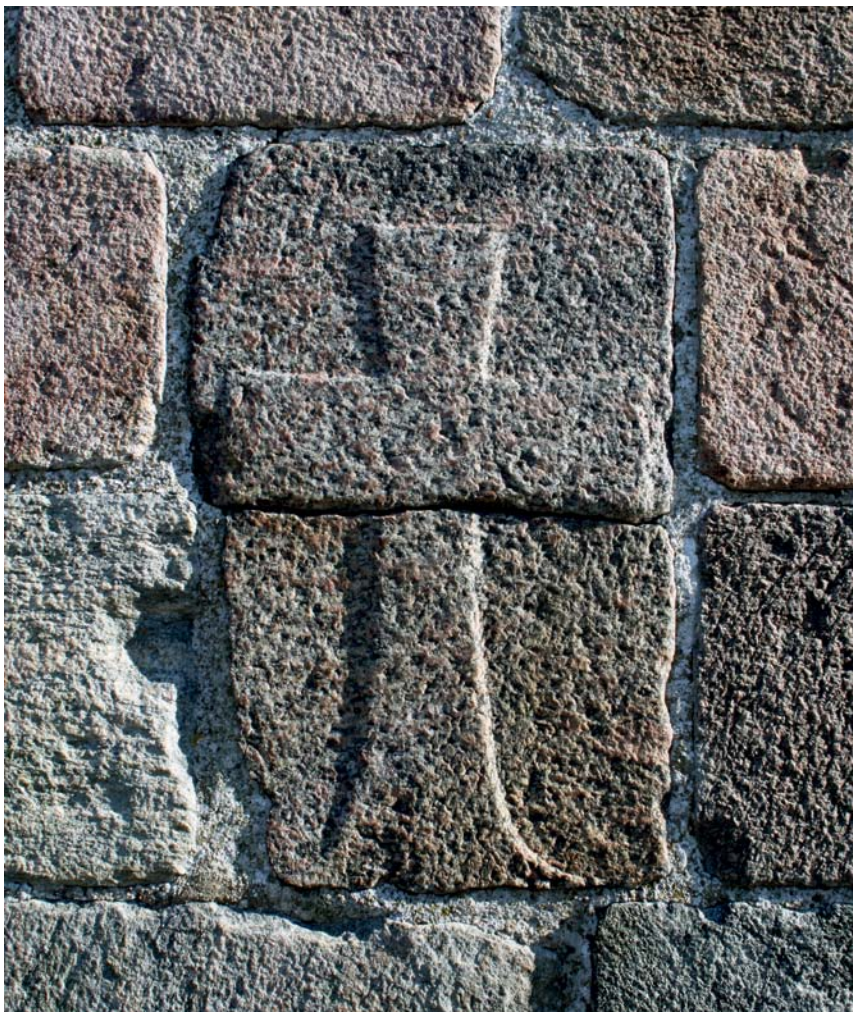

Fig. 35. Fragmenter af romansk gravsten, indsat i tårnets vestmur (s. 1361). Foto Hugo Johannsen 2010. – *Fragmente von romanischem Grabstein, in die Westmauer des Turmes eingesetzt.*

GRAVMINDER

†*Mindetavle*. 1862 er nævnt et epitafium af zink over »Gr. Engb. Enke«, ¹³ antagelig en bemalet mindetavle, omdannet kisteplade eller begravelsesskjold (jf. bl.a. s. 697, 1171, 1212) for Zidsel Marie Pedersdatter, enke efter Gregers Engberg (jf. gravflise nr. 6). Tavlen kan være identisk med den mindetavle, indrammet af en krans af grønt, der ses ophængt på triumfvæggens nordside, jf. fig. 31.

Gravsten (fig. 35-36). To fragmenter af en romansk gravsten af rødlig granit med stavkors i relief, 72×49 (38) cm, er opsat på tårnets vest-

mur.⁵⁰ Stenens øvre del viser et latinsk kors med svagt trapezformet lodret og rektantede vandrette korsarme; stenen er afhugget umiddelbart herunder, idet det bevarede nedre fragment gengiver korsfodens konkave underdel. Fragmenterne, der tidligere var placeret i omvendt position, adskilt af et mellemliggende skifte (jf. fig. 36), kan have fået denne placering i forbindelse med tårnets omsætning 1800. Siden er de to bevarede dele sammenføjet i en retvendt placering.

Gravfliser. En række ensartede fliser af rødlig og grå kalksten er opsat i våbenhusets nord- og vestvæg (nr. 1-5, 7) samt henlagt på kirkegården

(nr. 6). 1) (Fig. 37), o. 1830, for Ane Simons dat(er) (Simonsdatter), *i Engb(j)erg Bye 1793, 1816 gift med Eskild Pedersen (Hou)Winkel, mor til otte børn, †1830 i Smedshauge (jf. nr. 3); rødlig kalksten, 42,5×45 cm. Indskrift i fordybede versaler. Rombeformede fordybninger over og dobbeltlinje under personindskrift. På våbenhusets vestvæg. 2) (Fig. 38), antagelig o. 1830, for Eskild Pedersen, *i Houvinkel 1784, gift med Ane Simonsdat(ter) Engb(erg), med hvem han havde otte børn, †18<72> i sit <89.> år. Jf. nr. 1; rødlig kalksten, 46,5×47 cm med fordybet versalindskrift og øvre indramning af tekstfelt med rombeformede felter. Under indskrift er bølgebort, flankeret af timeglas. På våbenhusets vestvæg. 3) (Fig. 39), o. 1838, for Christen Poulsen, *i Roesdal 1778, gift

med Maren Andræsen 1808, med hvem han havde to børn, †i Roesdal 1838 i sit 59. år; rødlig kalksten, 45×45 cm. Indskrift i fordybede versaler mellem romber og dobbeltlinje. På våbenhusets nordvæg. 4) (Fig. 40), o. 1840, for Maren Andræsen, *i Hygom 1778, gift med Christen (Poulsen)Roesdahl i 32 år, mor til to børn, †1840 i sit 62. år; grå kalksten, 47×45 cm. Indskrift i fordybede versaler. Rombeformede felter over og under indskriften. På våbenhusets nordvæg. 5) O. 1859, for Zidsel Marie Pederdat(er), *i Houvinkel 1782, gift med Gregers Engberg 1808, med hvem hun levede i 21 år; siden enke i 30 år, †i Engb(jerg) Præsteg(ård) 1859 i sit 77. år; rødlig kalksten med pryddramme med dobbelt randstribе og tværovalt rombeornament, 50×50 cm. Indskrift i fordybede versaler. På

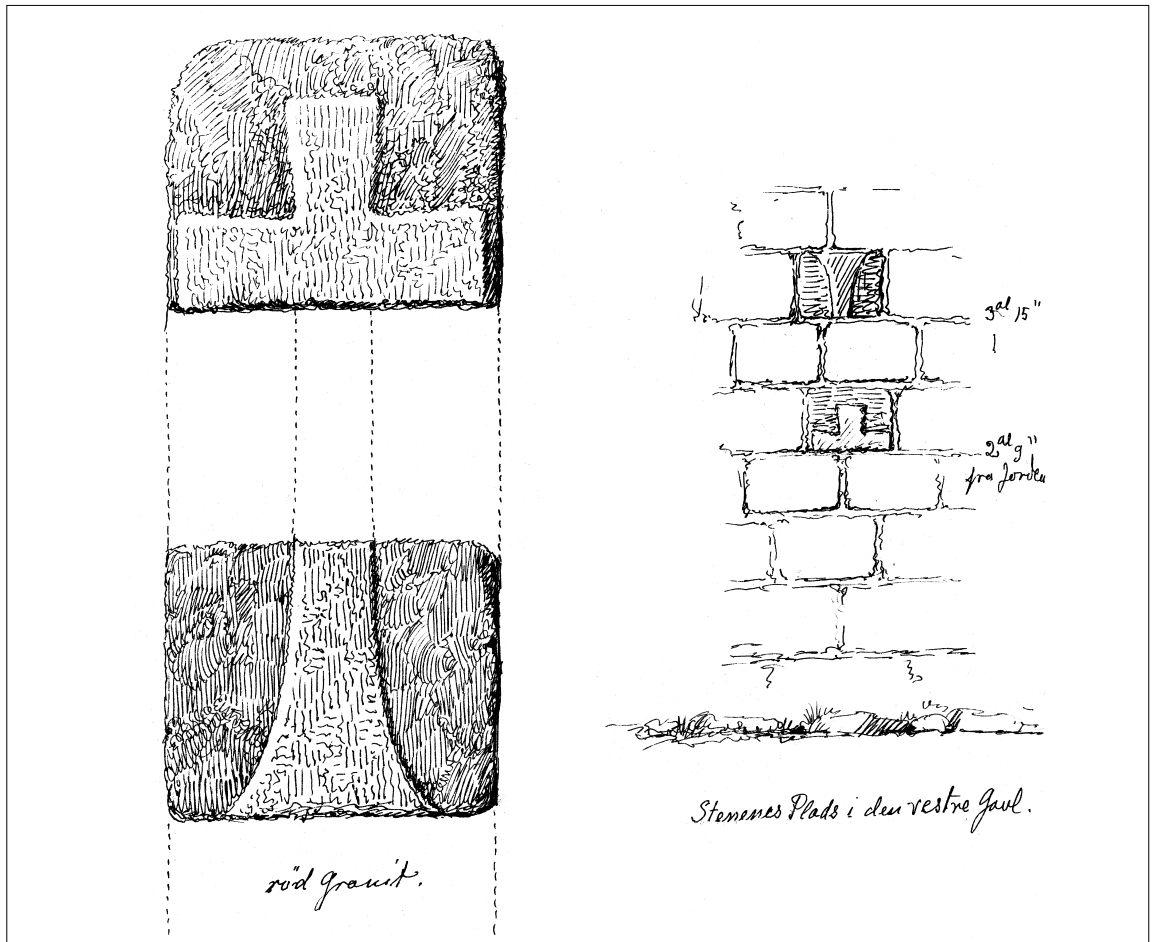

Fig. 36. Fragmenter af romansk gravsten tidligere opsat omvendt (s. 1361). 1:10. Tegning af J. Magnus-Petersen 1900. – Fragmente eines romanischen Grabsteins, früher umgekehrt und geteilt.

Fig. 37-38. Gravfliser. 37. Nr. 1, o. 1830, for Ane Simonsdatter (s. 1362). 38. Nr. 2, antagelig o. 1830, for Eskild Petersen (s. 1362). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Grabfliesen. 37. Nr. 1, um 1830, für Ane Simonsdatter. 38. Nr. 2, vermutlich um 1830, für Eskild Petersen.*

våbenhusets vestvæg. 6) O. 1865, for Bennedit Pedersen, *24. maj 1798 i Nøre Lem (Nørlem), †17. aug. 1865 i Østerlund i Engberg; rødlig kalksten med fordybet fraktur, 43×43,5 cm. Enkel profilramme. På kirkegårdens østre del mellem kor og indgangsportal. 7) O. 1871, for Niels Jakob Ni(ls) enn, *i Lemvig 6. maj 1803, †1. febr. 1871; grålig kalksten med fordybet frakturindskrift, 44×38 cm. Øverst korsdekoration. På våbenhusets vestvæg.

†Muret begravelse mv. I altergulvet fandtes en begravelse, hvori en række af kirkens præster var nedsat, deriblandt Rasmus Sørensen Ørting (†26. juli 1749). 1769 tilhørte gravkrypten dog kirkeejeren (lensbaron Otto Henrich Juel, jf. s. 853).¹¹ Herudover nævner kirkeregnskaberne 1649 udgifter til tegl til en muret grav, uvist dog hvor; den tilhørende kiste blev malet med kønrøg (sort farve).¹⁴

Fig. 39-40. Gravfliser. 39. Nr. 3, o. 1838, for Christen Poulsen (s. 1362). 40. Nr. 4, o. 1840, for Maren Andræsen (s. 1362). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Grabfliesen. 39. Nr. 3, um 1838, für Christen Poulsen. 40. Nr. 4, um 1840, für Maren Andræsen.*

Fig. 41. Bauta, o. 1942, for maleren Niels Bjerre (s. 1364). Foto Birgitte Bøggild Johannsen 2010. – *Bautastein, um 1942, für den Maler Niels Bjerre.*

Kirkegårdsmonumenter. Syd for skibet ses to gravsten. 1) O. 1862, for Jens Gregersen (*25. sept. 1807, †20. juni 1862) og Ane Margrethe (Christensdatter Roesdal) Gregersen (*11. febr. 1812, †19. febr. 1879); af cement, 187×110 cm, med indfældet skrifttavle af hvidt marmor med buet overkant, 27,5×21 cm. Indskrift i fordybet antikva. 2) O. 1875, over ubekendt; af cement, 188×92 cm, med cirkulære hjørneornamenter inden for randstribe og fordybning, antagelig efter nu forsvunden indskrifttavle. På kirkegårdens nordside er en *bauta* (fig. 41), o. 1942, for maleren Niels Bjerre, *5. jan. 1864 på Nørrelund, †19. marts 1942 i København. Granit, ca. 135×190 cm, med fordybede versaler.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ringkøbing Amt i almindelighed henvises til s. 54 f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 56 f. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. *Kirkens arkiv.* Synsprotokol 1862 ff. (*Synsprot.*); Liber Daticus for Harboøre-Engbjerg præsteembede 1904 ff.

LAVib. *Landsbykirkernes regnskaber.* Engbjerg Kirkes regnskab 1649-53 (C-KRB-81); *Viborg landstings skode-*

de- og pantebøger. Skodborg-Vandfuld herreders skode- og panteprotokol 1799-1808 (vedr. 19. nov. 1801; 18. dec. 1806 (B 77b-SP 4)).

NM. *Håndskrifter.* F. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* VI, 1892, 171-75 (Uldall 1892). *Indberetninger.* J. B. Løffler 1880 (bygning, inventar og gravminder, *Løffler 1880*); J. Magnus-Petersen 1895 (altertavle); Peter Kr. Andersen 1931 (inventar); Johannes Th. Madsen 1948 (altertavle og prædikestol); E. B. Rosing Holm 1966 ((†)altermaleri).

Tegninger og opmålinger. NM. J. Magnus-Petersen 1895 (altertavle); samme 1900 (romansk gravsten); Anton M. Jensen 1900 (sokkelsten); H. Paludan (orgel); eksterior, opmåling af altertavle, prædikestol; *Poulsen & Partnere, Thisted.* Poul Hansen og Ib Lydholm 1979 (grundplan, facader og snit).

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Birgitte Bøggild Johannsen, bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Birgitte Bøggild Johannsen, heraf dog orgler ved Ole Beuchert Olesen. Tysk oversættelse ved Mirjam Gebauer. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet 2010.

¹ *Kong Valdemars Jordebog*, Svend Aakjær (udg.), Kbh. 1926-43, I, 2. I lighed med Hygum (s. 1369) udgjorde krongodset 9 mark guld, hvilket ifølge Svend Aakjærs beregninger skulle svare til 36 tønder hartkorn.

² *Oldemoder* 112.

³ *DaKirkelove* I, 458.

⁴ *Kronens Skøder* II, 343-44.

⁵ Jf. LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1788-92 (C 4-190).

⁶ Kirken solgtes ved auktion i forbindelse med afhændelsen af Rammegård (Ramme Sogn) og Herpinggård (Trans Sogn), jf. LAVib. *Skodborg-Vandfuld herreders skode- og pantebøger.* 1799-1808 (lyst 19. nov. 1801) (B 77b-SP 4).

⁷ LAVib. *Skodborg-Vandfuld herreders skode- og pantebøger.* 1799-1808 (lyst 18. dec. 1806) (B 77b-SP 4).

⁸ LAVib. *Ribe bispeark.* Visitatsprot. for Ringkøbing Amt 1809-30 (C 4-846).

⁹ Afløsningen af præstetienden fandt dog først sted 1912, jf. *Kirkens ark.* Liber Daticus for Harboøre-Engbjerg præsteembede 1904 ff.

¹⁰ Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, nr. 1791.

¹¹ LAVib. *Ribe bispeark.* Præsteindb. til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4-775).

¹² Muligvis fra 1832, da kirkeporten ønskedes fornyet. Jf. LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Nordre Amtsprovsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1812-35 (C 39H-1).

¹³ *Synsprot.*

¹⁴ LAVib. *Landsbykirkernes rgsk.* 1649-53 (C-KRB-81).

¹⁵ Det er uvist, hvor klokken hang efter nedbrydningen af tårnet 1800. Den kan have været anbragt i den

delvis bevarede glug i det nedskårne tårns vestgavl, således som det f.eks. kendes fra Gudum og Venø (s. 1046, 1220). 1830 var den 'taget ned' og skulle op-hænges i to grundmurede piller, jf. LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Nordre Amtsprovsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1812-35 (C 39H-1). Der var muligvis tale om et arrangement, som det bl.a. kendes fra flere kirker i Thy, f.eks. Hansted, Tilsted, Janderup og Grurup (DK Tisted 235, 363, 448 og 572).

¹⁶ Fænomenet er registreret i F. Uldall, »Om Vinduerne i de jyske Granitkirker«, *ÅrbOldkHist* 1894, 248.

¹⁷ 1856 ønskedes hvælvingen over koret renset og forsynet med 'de fornødne randsten', jf. LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1826-74 (C 40-2-4). En reparation af hvælv i Hygum Kirke 1860 er udført med tilsvarende små teglsten (jf. s. 1375, 1377).

¹⁸ I den indberetning, der 1743 udarbejdedes af byfogeden i Lemvig, Søren Jørgensen Faber, og som findes blandt de såkaldte Jessenske relationer (jf. s. 1175, note 30) hedder det om Engbjerg Sogn, at 'dens kirke med tårn ligger højt, hvoraf de sejlene i Nordsøen tilligemed forestående Bovbjerg har Landkending', jf. Chr. Christensen, »Tilstanden i Hardsyssel paa Christian VI's Tid«, *HaArb* 13, 1919, 101-58, specielt s. 116 (om Engbjerg).

¹⁹ LAVib. *Ribe bispeark.* Indb. om kirke- og præstegårdssyn 1793-1815 (C 4-704-09).

²⁰ For Johannes Larsens og Johs. V. Jensens brev af 15. marts 1949 og de øvrige sagsakter, se NM. Nationalmuseets direktør, Poul Nørhø, havde i sin skrivelse til Kirkeministeriet (18. marts 1949) medsendt en reproduktion af Johannes Larsens akvarel (fig. 16) som støtte for protestaktionen. To af kunstnerens penntegninger af samme motiv er gengivet i Achton Friis, *De Jyders Land*, Kbh. 1933, hhv. på omslaget og s. 143.

²¹ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Amts nordre provsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1826-74 (C 40-2-4).

²² LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1696-1775 (C 4-189).

²³ Det kan bl.a. være den situation, som afspejledes ved synet 1796 (s. 1340), da man omtalte tilmurede vinduer, beklædt 'med fjæl'.

²⁴ Indb. 5. aug. 1934 ved Egmont Lind i NM.

²⁵ Jf. foruden fig. 17 og 31, adskillige tegnede og malede prospekter af kirken, ikke mindst et af malerens hovedværker, det monumentale billede af Harboøreboere ved kirken (1906, Statens Museum for Kunst), jf. Poul Uttenreitter, *Maleren Niels Bjerre*, Kbh. 1949, 17, 43, 47, 56 f., 100 f., 103, 105, 107, 116-21; Gerd Rathje og Mette Lund Andersen (red.), *Vestjyske billeder – kunst, natur og tro. Niels Bjerre (1864-1942)*, Lemvig 2009, kat.nr. 1, 54, 9, 6 samt 22, 29, 31 (forstudier til Harboøreboere ved kirken).

²⁶ Jf. LAVib. *Ribe bispeark.* Kirkesyn 1788-92 (C 4-190).

²⁷ Brev af 21. febr. 1931 fra Peter Kr. Andersen, NM.

Fig. 42. (†)Messehagel, nyere (s. 1353). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Neueres* (†)Messgewand.

²⁸ *Synsprot.* Jf. også korr. i NM.

²⁹ *Synsprot.*; jf. indb. ved Peter Kr. Andersen 1931.

³⁰ Indb. ved Johannes Th. Madsen 1948.

³¹ Rathje og Lund Andersen 2009 (note 25), kat.nr. 16.

³² Jf. Uttenreitter 1949 (note 25), 91, der nævner, at Bjerre som modeller bl.a. benyttede en fisker fra Harboøre og en daglejer fra Ferring. Se også Gerd Rathje, »... at ånde i den lave spøgelsesluft«, i Rathje og Lund Andersen 2009 (note 25), 71.

³³ If. brev af 13. maj 1931 i NM nævnede Peter Kr. Andersen den lokale utilfredshed med Bjerres maleri, måske en illustration af den velkendte sandhed om, at »en Profet er ikke agtet i sit eget Fædreland«. Samtidig skulle den endnu på daværende tidspunkt levende model til Kristusfiguren have været på den forkerte side af loven, som det anførtes.

³⁴ Jf. forslag fra J. Magnus-Petersen 1895; indb. af Peter Kr. Andersen 1931.

³⁵ Indb. 1931 ved Peter Kr. Andersen.

³⁶ If. indb. af Johannes Th. Madsen 1948 læstes dog det sidste ciffer, der betegnedes som 'lidt utydeligt', som 1. Årstallet bør dog være 1845, som anført i rgsk.

³⁷ Endnu 1810, jf. note 19.

³⁸ LAVib. *Provsteark.* Ringkøbing Nordre Amtsprovsti. Synsprot. for kirker og præstegårde 1812-35 (C 39H-1).

³⁹ Alfred Kaae, »41 træheste og 5 pæle til militsens øvelsespladser«, *HaArb* 1966, 58.

⁴⁰ Jf. oversigt 16. okt. 1979 af Poul Hansen i NM.

⁴¹ Firmaskiltet anfører bygningsåret 1952; if. meddelelse fra orgelbyggeriet fandt afleveringen dog først sted 1953.

⁴² Meddelt af organist og orgelarkitekt Fin Ditlevsen.

⁴³ Indtil kirkens hovedstandsættelse 1979–81 stod orglet i skibets nordvesthjørne med sydvendt facade.

⁴⁴ Oplysningen om orglets proveniens findes i orgelhistorikeren Niels Friis' rapport om orglet af 12. juni 1952, i NM. Elektrisk blæser installeredes 1922 eller 1923, jf. *Synsprot*.

⁴⁵ Ved museumsinspektør Hans Stiesdals besigtigelse af Torglet 1952 bemærkedes det, at orgelhusets underdel sandsynligvis var yngre end overdelen, samt at overdelen med den klingende pibefacade havde undergået et par mindre væsentlige ændringer, jf. indb. i NM. Et fotografi af orgelfronten i Th. Frobenius & Sønners arkiv viser et spillebord med fem registertræk og et manual med et toneomfang på fire oktaver. Antagelig var orgelværket ombygget i 1800-tallets midte.

⁴⁶ Orgelværket blev 1953 indleveret til Nationalmuseet, der i første omgang valgte at beholde piberne. I 1962 blev det dog efter samråd med musikhistorikerne Niels Friis og Henrik Glahn besluttet også at kassere disse. Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁴⁷ Uldall, *Kirkeklokker* 5, 11.

⁴⁸ If. *DaAtlas* 820 fandtes nogle ulæselige bogstaver, der dog ikke længere kan erkendes.

⁴⁹ Slidmærker i slagringen tyder på, at klokken formation ved støbningen fejlagtig er vendt en kvart omgang, således at hankene fra første færd har været orienteret parallelt med svingretningen, et forhold, der dog ændredes ved genophængningen 1954, jf. brev af 21. juli 1995 fra Bendt Gammeltoft-Hansen i NM. Forskellen i sliddybden i to ældre anslagssteder er ydermere tolket som et indicium på, at klokken måske forhen har tjent som korklokke i en større kirke, hvor den har været 'tingret', dvs. klemtet på rebet med ensidige anslag, jf. brev af 20. jan. 1994 fra samme.

⁵⁰ Hinrichsen, *Grabsteine* III, 784 (nr. 326).

Fig. 43. Prospekt af Enghjerg Kirke, gengivet på nyere præsterækketavle (s. 1360). Foto Arnold Mikkelsen 2010. – *Prospekt von Enghjerg Kirche. Detail der neueren Pastorentafel.*

DIE KIRCHE VON ENGBJERG

Gebäude. Die Kirche, die jetzt den Gutshof Engbjerggård als einzigen Nachbarn hat, zeichnet sich durch ihre besondere Lage bei den Abhängen über den niedrigen Strandwiesen und nahe den Seen nach Norden (siehe Abb. 3) in der Gemeinde Harboøre aus, deren Kirche bis 1810 ein Anbau zu Engbjerg Kirche war. Die Kirche ist der Kern eines kleinen romanischen Quadersteingebäudes mit Schrägkantensockel, dessen Chor offenbar eine Zeitlang für sich stand. Die Türen des Schiffes sind verblendet, doch von außen sichtbar (Abb. 6, 13), während eines der ursprünglichen Fenster, das nördliche des Chores (siehe Abb. 6), noch in Benutzung ist. Die übrigen Fenster, deren rundbogige Fensterstürze in dem stark umgesetzten Mauerwerk wiederverwendet wurden (Abb. 9–10, 12), wurden entweder zugemauert oder verschwanden bei späteren Erweiterungen der Fenster. Der Chorbogen wurde vermutlich umgebaut und im Spätmittelalter verbreitert, während die ursprünglichen Sockel und Schrägkantenkämpfergesims aus Granit wiederverwendet wurden.

Im Spätmittelalter, um 1500, wurde der Chor mit einem auf Eckpfeilern ruhenden Gewölbe ausgestattet. Gleichzeitig wurde zum Westgiebel des Schiffes ein Turm hinzugefügt. Eine Reihe Granitquader vom durchbrochenen Westgiebel des Schiffes sowie eine Fenstereinfassung, ebenfalls vom Giebel, wurden im Mauerwerk des Turmes wiederverwendet (vgl. Abb. 12). Der Turmraum, der mit dem Schiff durch eine spitzbogige Arkade verbunden war, wurde 1800 zur Vorhalle umfunktioniert (vgl. Abb. 17), als man das obere, stark verfallene Stockwerk des Turmes abriß. Der Eingang zur Vorhalle wurde an der Nordseite als rundbogige Türöffnung etabliert.

Der Abriss des Turms und die Verlängerung des Schiffsdachs über die Reste hinweg (siehe Abb. 15, 16) waren Teil einer Instandsetzung des stark verfallenen und schlecht erhaltenen Gebäudes. Bei der Reparation wurden neue, flachbogige Fensteröffnungen eingesetzt.

Nach der Verkürzung des Turmes wurde die Glocke in einem freistehenden Stabel aufgehängt, der beim Chorgiebel stand, bis man 1954 endlich einen neuen Turm baute, was die Gemeinde eigentlich schon bei einer Restaurierung um 1930 geplant hatte.

†*Kalkmalereien.* Neben Spuren vereinzelter mittelalterlicher Strichdekorationen im Gewölbe des Chores gab es ein nachmittelalterliches kalkgemaltes Verzeichnis über die Pfarrer der Kirche im Zeitraum 1514–1749.

Inventar. Zum ältesten Inventarbestand der Kirche gehören ein Granitaltartisch, der jedoch später umgesetzt wurde, ein romanisches Taufbecken (Abb. 26) des verbreiteten Kelchblatt-Typs und die Glocke (Abb. 34), die vermutlich aus der Mitte des 13. Jahrhunderts stammt und damit eines der wenigen bewahrten Beispiele einer Glocke so hohen Alters ist. Aus dem späten Mittelalter stammt das Chorbogenkruzifix (Abb. 29), dessen Arme und Kreuzbaum jedoch neuere Hinzufügungen sind, während die älteste Taufschale der Kirche (Nr. 1), ein Geschenk aus moderner Zeit, vermutlich von um 1550 stammt (Abb. 27). Nach dem Knopf zu urteilen stammt der Abendmahlskelch (Abb. 24) möglicherweise auch aus dieser Zeit, wobei allerdings Fuß und Becher später umgegossen wurden. Dies gilt ebenso für die Patene.

So wie dies bei der Mehrzahl der Kirchen in der Umgebung geschah, so wurden auch hier um 1600 Altarbild (Abb. 20–21) und Kanzel (Abb. 30) erneuert. Die Altarleuchter der Kirche (Abb. 25) wurden 1632 von Gemeindepfarrer Jørgen Andersen Riber und Gattin Maren Pedersdatter gestiftet, während eine neuere Taufschale (Nr. 2) aus Kupfer vermutlich von 1650 stammt (Abb. 28). Das 18. Jahrhundert ist vor allem durch die Pfarrertafel repräsentiert (Abb. 33), welche in reich verziertem Rokokostil angefertigt und 1768 von Pfarrer Poul Christian Riis als Ersatz

für eine in Kalk gemalte Namensliste gestiftet wurde. Derselbe stiftete schon 1753 einen jetzt verschwundenen Beichtstuhl.

Eine größere Renovierung der Bemalung des Inventars um 1845 geht aus den Figurengemälden (Abb. 22) am Altarbild (jetzige Seitenflügel, (†) Großfeld) und der Kanzel hervor, die alle von dem fleißigen 'Lemvigmaler' J. B. Gjørup ausgeführt wurden. Gegen Ende des Jahrhunderts wurde die Altarschranke ausgewechselt (1889) sowie das Gemälde im Großfeld des Altarbildes (Abb. 20). Letzteres wurde 1896 vom Maler Niels Bjerre ausgeführt, der aus der Gemeinde stammte und später auf dem Friedhof begraben wurde (siehe weiter unten). Bjerre nahm die Kirche auch in mehreren seiner Gemälde zum Motiv (siehe Abb. 17, 31).

Das 20. Jahrhundert prägte die Einrichtung der Kirche u.a. durch die Anschaffung der Kronleuchter (1934 und 1969), die Auswechslung des Gestühls sowie eine Erneuerung der Orgel (siehe Abb. 18). Dies alles wurde bei der Hauptinstandsetzung 1948–54 ins Werk gesetzt.

Grabmale. Die Kirche hat zwei Fragmente eines romanischen Grabsteins mit Kreuzdekoration bewahrt (Abb. 35–36). Darüber hinaus gibt es eine größere Anzahl ähnlicher Grabfliesen (Abb. 37–40) und zwei Grabsteine überwiegend aus dem Zeitraum um 1875, die teils in der Vorhalle, teils auf dem Friedhof platziert sind. Auf der Nordseite des Friedhofes sieht man einen Bautastein (Abb. 41) für den Maler Niels Bjerre (†1942).